

UNIVERZITA KARLOVA

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV BLÍZKÉHO VÝCHODU A AFRIKY

DĚJINY A KULTURA ISLÁMSKÝCH ZEMÍ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vývoj modelu rentiérského státu
v Saúdské Arábii

The Developments of the Rentier State
Model in Saudi Arabia

Bc. Karel Tomašík

PRAHA 2012

prof. PhDr. Eduard Gombár, CSc.

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych rád poděkoval prof. PhDr. Eduardu Gombárovi, CSc. za odborné vedení, trpělivost a cenné rady při zpracování mé diplomové práce.

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Brně, dne 28. července 2012

Bc. Karel Tomašík

ABSTRAKT

Saúdská Arábie spolu s dalšími ropnými monarchiemi Zálivu reprezentuje svébytný politicko-ekonomický systém. Obrovské příjmy ve formě ropné renty, proudící od ropného boomu na počátku 70. let do státní pokladny, podstatně změnily společensko-ekonomickou strukturu, která dostala v odborné literatuře pojmenování rentiérský stát. Vznik, vývoj a popis typických znaků rentiérského státu jsou hlavním tématem této diplomové práce. V prvním oddíle se věnuji teoretickým východiskům a přístupům k problematice. Druhá kapitola poskytuje historické pozadí pro zasazení hlavního tématu práce do souvislostí s předchozím politickým, ekonomickým a ideologickým vývojem. V rámci analýzy formování státních struktur se práce zabývá vztahy mezi členy vládnoucí dynastie Sa'údů, mezi vládou a společenskými elitami, fungováním klientelistických struktur a interakcemi v byrokratickém aparátu. Na základě studia těchto vztahů jsou definována specifika saúdského politicko-ekonomického systému, která jej odlišují od klasického pojetí modelu rentiérského státu. Hlavním distinktivním rysem je oslabená autonomní schopnost státu regulovat fungování státních institucí či přimět jednotlivé agentury k aktivní spolupráci na reformách. Kořeny těchto jevů je možné vidět v klientelistických vazbách, jež jsou příliš rozvětvené a mají schopnost reformní úsilí nevyhovující jejich zájmům zhatit, nebo přinejmenším zdržet. Omezenost autonomie státu se tak plně ukázala v procesu prosazování reformu a politickém rozhodování obecně.

Klíčová slova: Saúdská Arábie, rentiérský stát, politická ekonomie, ropná renta, klientelismus, byrokracie, dynastie Sa'údů.

ABSTRACT

Saudi Arabia, along with other Gulf oil monarchies, represents an original politico-economic system. Huge revenues in the form of oil rent, flowing to the Treasury since the oil boom in the early 70's, have fundamentally changed the socio-economic structure, which was in literature termed the rentier state. The origin, development and description of typical characteristics of rentier state are the main topic of this thesis. The first section discusses the theoretical foundations and approaches to the issue. The second chapter provides a historical background in order to position the study in the context of previous political, economic and ideological development. In an analysis of the formation of state structures, the work deals with the relationships between members of the ruling house of Saud, between the government and social elites, with functioning of clientelist structures and interactions within the bureaucratic apparatus. Based on the study of these relationships the thesis marks out particularities of the Saudi politico-economic system that distinguish it from the classical concept of rentier state model. The main distinctive feature is the diminished autonomous ability of state to regulate the functioning of state institutions and to encourage individual agencies to cooperate actively on reforms. The roots of these phenomena can be seen in clientelist links, which are much widespread and have the ability to thwart reform efforts which go against their interests, or at least to slow them down. The limited autonomy of the state is fully revealed in the process of implementation of reforms and political decision-making in general.

Keywords: Saudi Arabia, rentier state, political economy, oil rent, clientelism, bureaucracy, house of Saud.

OBSAH

SEZNAM ZKRATEK.....	9
TRANSLITERACE ARABSKÉ ABECEDY POUŽITÁ V TEXTU.....	11
ÚVOD.....	12
1. TEORIE RENTIÉRSKÉHO STÁTU.....	17
1.1 Vymezení základních pojmů.....	17
1.1.1 Definice renty.....	17
1.1.2 Specifika ropné renty.....	19
1.1.3 Vymezení pojmu rentiér.....	21
1.2 Pohledy na teorii rentiérského státu.....	21
1.3 Politicko-ekonomické implikace rentiérského státu.....	25
1.4 Prokletí přírodních zdrojů.....	26
2. HISTORIE FORMOVÁNÍ STÁTU V SAÚDSKÉ ARÁBII.....	28
2.1 Vznik wahhábistického učení a jeho spojení s prvním státem rodiny Sa'údů.....	28
2.2 Vznik a vývoj druhého saúdského státu.....	31
2.3 Vznik třetího saúdského státu a Saúdské Arábie.....	33
2.4 Formování institucí a rodová politika.....	35
2.5 Role společnosti ARAMCO ve veřejném sektoru.....	40
2.6 Zdroje příjmů Saúdské Arábie před ropným boomem.....	41
3. VZNIK RENTIÉRSKÉHO STÁTU A POČÁTKY MODERNIZACE.....	45
3.1 Ropný boom sedmdesátých let.....	45
3.2 Infrastrukturní rozvoj za ropného boomu.....	49
4. ASPEKTY POLITICKÉ EKONOMIE SAÚDSKÉ ARÁBIE PO OBDOBÍ ROPNÉHO BOOMU.....	53
4.1 Daňová politika a kapitálové trhy.....	53

4.2 Implikace distribuční povahy státu.....	54
4.3 Faktory oslabující distribuční schopnost státu.....	55
4.4 Problematika vzdělávacího systému.....	56
4.5 Infrastrukturní projekty.....	58
5. POLITIKA ZAMĚSTNANOSTI.....	59
5.1 Problematika nezaměstnanosti.....	59
5.2 Proces saudizace pracovních sil.....	61
5.3 Státní instituce činné v pracovní politice.....	63
6. INTERAKCE MEZI VEŘEJNÝM A SOUKROMÝM SEKTOREM.....	65
6.1 Charakter státních institucí.....	65
6.2 Prolínání soukromého a veřejného sektoru.....	65
ZÁVĚR.....	70
SEZNAM LITERATURY.....	75
SEZNAM PŘÍLOH.....	82
TABULKY.....	82

SEZNAM ZKRATEK

ARAMCO (Saudi Arabian Oil Company) – Saúdskoarabská ropná společnost; před zestátněním : Arabian American Oil Company – Arabsko-americká ropná společnost

CPVPV (Committee for the Promotion of Virtue and the Prevention of Vice) – Výbor pro propagaci ctnosti a potírání hříchu

DZIT (Department of Zakat and Income Tax) – Odbor pro zakát a daň z příjmů

FIA (Foreign Investment Act) - Zákon o zahraničních investicích

GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) – Všeobecná dohoda o clech a obchodu

GCC (Gulf Cooperation Council) – Rada pro spolupráci v zálivu

HDP – Hrubý domácí produkt

IMF (International Monetary Fund) – Mezinárodní měnový fond

IPO (Initial Public Offering of Shares) – první veřejná nabídka akcií

NCB (National Commercial Bank) – Národní komerční banka

OPEC (Organisation of the Petroleum Exporting Countries) – Organizace zemí vyvážejících ropu

SABIC (Saudi Arabian Basic Industries Corporation)

SACMA (Saudi Arabian Capital Markets Authority) – Saúdskoarabský úřad pro kapitálové trhy

SAE – Spojené Arabské Emiráty

SAGIA (Saudi Arabian General Investment Authority) – Saúdskoarabský úřad pro investice

SAMA (Saudi Arabian Monetary Agency) – Saúdskoarabská měnová agentura

SAMBA (Saudi-American Bank) – Saúdsko-americká banka

SASE (Saudi Arabian Stock Exchange) – Saúdskoarabská burza cenných papírů

SCPM (Supreme Council for Petroleum and Minerals) – Nejvyšší rada pro ropu a nerostné suroviny

SCT (Supreme Council of Tourism) – Nejvyšší rada pro turistiku

SEC (Supreme Economic Council) - Nejvyšší ekonomická rada

SOCAL (Standard Oil Company of California)

SR (Saudi riyal) – Saúdský rijál

STC (Saudi Telecommunication Company) – Saúdská telekomunikační společnost

US-CIA (US Central Intelligence Agency) – Americká centrální zpravodajská služba

WTO (World Trade Organisation) – Světová obchodní organizace

TRANSLITERACE ARABSKÉ ABECEDY POUŽITÁ V TEXTU

arabský znak	transliterace	arabský znak	transliterace
ع	‘	ض	d
ب	b	ط	t
ت	t	ظ	z
ث	th	ع	c
ج	dž	غ	gh
ح	h	ف	f
خ	ch	ق	q
د	d	ك	k
ذ	dh	ل	l
ر	r	م	m
ز	z	ن	n
س	s	ه	h
ش	š	و	w
ص	s	ي	j

Pozn. V případě arabských slov, jmen a názvů, které mají v češtině ustálenou podobu přepisu, je v práci přednostně použit tento český úzus.

ÚVOD

Saúdská Arábie spolu s dalšími ropnými monarchiemi Perského zálivu reprezentuje svébytný politicko-ekonomický systém. Obrovské příjmy z ropy, se kterými mohla vláda disponovat po ropném boomu na počátku 70. let, daly vznik společensko-ekonomické struktury, která dostala v politologické a ekonomické literatuře pojmenování rentiérský stát podle hlavního zdroje příjmů, kterým je externě generovaná renta. Tematika politického systému ropných monarchií a jiných zemí spadajících do kategorie rentiérských států je v českém akademickém prostředí jen málo prozkoumaným tématem. Otázka rentiérského systému nemá paralely v politických problémech, kterým čelí většina západních demokracií. Není to ani obvyklé téma studií o nedemokratických režimech nebo tranzitologických výzkumů.

Z globálního pohledu má problematika politické ekonomie ropných monarchií značnou relevanci, která je dána ekonomicko-strategickou důležitostí těchto zemí - a zejména Saúdské Arábie - pro světovou ekonomiku. Saúdskoarabské království disponuje čtvrtinou celosvětových zásob ropy a je bezesporu nejvlivnějším členem kartelu OPEC, jehož rozhodnutí týkající se produkce ropy ovlivňují běh celosvětové ekonomiky. Stabilita vnitřního vývoje v této zemi má tak prvořadý význam nejenom pro sousední země, ale neméně i pro celý svět. Za poslední dvě desetiletí se v odborné literatuře vystřídalo mnoho protikladných názorů na stabilitu režimu vládnoucí dynastie. Bezprostředně po skončení války v Zálivu byla země skutečně v nelehké situaci jak finančně, tak politicky. Náklady na podporu Iráku ve válce s Íránem i na osvobození Kuvajtu se těžce podepsaly na dramatické výši celkového zadlužení. Na politické scéně se začala projevovat volně organizovaná opozice kritizující vládnoucí dynastii a její opresivní politiku porušující lidská práva. Islamistická část opozice vládě vytýkala hlavně problematické spojení se Spojenými státy a ohrožení tradičních islámských hodnot pronikající westernizací. Tuto vlnu protestu

ale režim ustál a některé reformní požadavky našly dokonce svou odezvu. Z hlediska aplikace teorie rentiérského státu, která nepředpokládá, že by vládní kruhy ropných monarchií mohly být donuceny tlakem zdola k politickým reformám, bude zajímavé analyzovat politické a ekonomické změny v prvním desetiletí nového milénia a identifikovat důvody těchto změn.

Centrální myšlenka teorie rentiérského státu spočívá v předpokladu, že aktiva plynoucí z ropné renty tvoří většinu ekonomiky a umožňují státu získat autonomii na vlastních občanech v ekonomické a potažmo i v politické oblasti. Teorie dále předpokládá, že existuje pojítka mezi ekonomickou autonomií rentiérského státu a tendencí k vytváření autoritářského systému, který si může dovolit ignorovat politickou vůli občanů. Do jaké míry platí toto obecné tvrzení, se pokusím v diplomové práci odpovědět na základě několika případových studií týkajících se aplikace reformy v ekonomické oblasti od počátku nového tisíciletí. V tomto ohledu se nabízí možnost zhodnotit potenciální destabilizaci režimu, pokud reformy nebudou probíhat úspěšně

Ekonomika Saúdské Arábie se vyznačuje nejenom tím, že je vázána na ropný průmysl, ale i dalšími faktory, které ji odlišují od ostatních ropných monarchií. Je to především její vysoký populační nárůst, a z něj vyplývající potíže státu s pokrýváním náročného životního standardu obyvatel, což představuje velké náklady i pro rentiérský stát. Populační nárůst má svoje bezprostřední dopady v socioekonomické sféře. Zásadní a nelehkou výzvou pro saúdský stát je již po několik desetiletí politika zaměstnanosti. Míra nezaměstnanosti s největší pravděpodobností přesahuje aktuální oficiální statistiky okolo 11%. Znepokojivá čísla nelze připisovat pouze rostoucí populaci, ale také rozšířeným společenským postojům Saúdů k určitým druhům zaměstnání, která jsou ve společnosti považována za podřadná, vhodná jen pro zahraniční pracovní sílu. V zemi tak zcela chybí domácí vrstva modrých

límečků. Vláda se sice snaží všemožně snížit podíl pracovních migrantů v rámci tzv. saudizace pracovních sil, ale dosud její politika nedosáhla kýžených výsledků.

STRUKTURA

V úvodní kapitole budou popsány východiska teorie rentiérského státu a jevy, které s sebou tento systém přináší v ekonomické i politické oblasti. Z hlediska ucelenosti textu, ale i s ohledem na důležitost náboženského a ideologického vývoje, budou ve stručnějším přehledu popsány dějiny oblasti od poloviny 18. století, kam spadá založení prvního státu rodiny Sa'úd a vznik s ní propojeného wahhábistického hnutí. Dále bude věnována pozornost formování státu a počátkům institucionálních struktur za vlády zakladatele Saúdské Arábie krále 'Abd al-'Azíze ibn Sa'úd. V rámci analýzy formování státních struktur budou popsány vztahy mezi členy vládnoucí dynastie Sa'údů, mezi vládou a společenskými elitami, fungování klientelistických struktur a interakce v byrokratickém aparátu. Pro zkoumání dynamiky těchto vztahů je nezbytné zachytit jejich vývoj v historické perspektivě od období, kdy se utvářely první státní instituce ve 40. letech, přes éru rozbujení byrokracie za ropného boomu až po první desetiletí 21. století. Následně bude zhodnocen způsob, jakým probíhala přeměna státních struktur pod vlivem přílivu externí renty z ropy v tomto časovém úseku. Politické instituce a obecně fungování výkonu politické moci je třeba chápat ve světle sociálních a ekonomických struktur a jejich vztahů k politickému systému. Tyto struktury jsou často podmíněny historickým vývojem společnosti, jejím náboženstvím a tradicemi. Přesto, že je toto spektrum zkoumání značně široké, pro pochopení dynamiky politického systému je nezbytné popsat alespoň nejdůležitější momenty z historie země a taktéž náboženský vývoj. Především však bude zohledněn vývoj ekonomických aspektů související s rentiérským systémem a jeho dopady na politické procedury. V třetí části budou nastíněny hluboké společensko-ekonomické

změny, které přinesl ropný boom v 70. letech, a jak determinovaly fungování rentiérské ekonomiky.

Dále bude pojednáno o klíčových politicko-ekonomických problémech v zemi v poslední dekádě. Důležitou složkou výzkumu bude definování kritérií, které umožňují úspěšné fungování ekonomiky, a do jaké míry se je daří v Saúdské Arábii zavádět. Analýza se bude soustředit hlavně na tři oblasti. První z nich je vytváření adekvátní společenské a materiální infrastruktury, odpovídající požadavkům pro další rozvoj ekonomiky ve stále se měnících podmínkách.

Druhá oblast se bude obecně zabývat problematikou pracovního trhu v Saúdské Arábii. Konkrétně se analýza zaměří na to, zda se v ekonomice vytváří dostatek pracovních příležitostí pro saúdské občany a jestli jsou podmínky pracovních příležitostí optimální vzhledem k efektivnosti a konkurenceschopnosti na jedné straně a kvalifikaci zaměstnance na druhé. Bez splnění těchto předpokladů zůstane Saúdská Arábie odkázána v příštích desetiletích na zahraniční pracovní sílu. Ze stejných důvodů lze jen velmi stěží očekávat příliv zahraničních investorů do jiných sektorů než těch s kompetitivní výhodou, jako je sektor ropy a jejího zpracování.

Třetí oblastí, které se bude tato práce věnovat, je soukromý sektor. Půjde o to zhodnotit, jestli v zemi funguje silný a manažersky vyspělý soukromý sektor, schopný obstát v konkurenci bez spoléhání se na protekcionismus, provizní poplatky, pobídky a subvence ze strany státu. Právě jen takto podporovaný sektor je předurčen k vytváření a udržování neefektivních pracovních míst. V této části pak budou rovněž analyzovány vztahy a propojení privátního sektoru se státní administrativou.

Zhodnocení výsledků z těchto tří oblastí pak může leccos naznačit o schopnosti Saúdské Arábie a její ekonomiky úspěšně zvládat výzvy globalizované ekonomiky, do které je Saúdská Arábie ještě více integrována od vstupu do WTO.

Hlavním cílem diplomové práce je popsat způsob, jakým rentiérská ekonomika ovlivňuje či podmiňuje vznik a fungování státních struktur, a na základě závěrů z tohoto výzkumu provést srovnání mezi základními hypotézami teorie rentiérského státu na jedné straně a individuálním případem Saúdské Arábie na druhé. Na základě analýzy politické ekonomie země konfrontované s hypotézami teorie rentiérského státu budou vymezeny rysy socioekonomického vývoje, jež charakterizují Saúdskou Arábii nad rámec explikativního dosahu teorie rentiérského státu.

Nepochybně nalezneme jisté odlišnosti mezi teoretickým rámcem rentiérského státu a samotnou společensko-politicko-ekonomickou realitou v Saúdské Arábii. Teorie totiž předpokládá, že stát může efektivně jednat jako samostatný aktér, jehož možnosti distribuce výhod, jsou takové, že umlčí sociální nespokojenost. Jako hlavní omezení efektivity a autonomie státu se jeví síť klientelistických vztahů splétající státní byrokracii a soukromý sektor. Distribuční schopnosti státu jsou také silně závislé na výkyvech cen ropy. Tato fluktuace vede k poměrně značné nestabilitě v hospodaření státu a také v obtížnosti plánování dalšího rozvoje. Ještě důležitějším faktorem v omezení distribučních schopností státu je velký nárůst populace. Z těchto důvodů je relevantní v této diplomové práci ověřit, zdali je rentiérský systém ve svém klasickém pojetí stále funkční.

1 TEORIE RENTIÉRSKÉHO STÁTU

Vymezení tohoto specifického systému vzniklo na základě studia problematiky dopadů velkých příjmů v podobě externí renty z přírodního bohatství (především z ropy) na povahu a vývoj ekonomické, politické a v neposlední řadě sociální struktury státu. Účelem této části je poskytnout definici jednotlivých pojmů, se kterými operují teoretické přístupy, a popsat vývoj vědeckého diskurzu týkajícího se rentiérských států. Ve stručném přehledu budou popsány základní východiska a implikace teorie rentiérského státu s přihlédnutím k jejich aplikaci na země Zálivu.

1.1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

1.1.1 DEFINICE RENTY

V centru pojednávaného tématu stojí pojem renty a její role v ekonomice státu. Existuje hned několik definic, zastávaných různými ekonomickými školami. Renta byla ekonomy klasické školy Adamem Smithem, Thomasem Malthusem, Davidem Ricardem a Henry Georgem původně pojímána jako náhrada vyplácená nájemcem vlastníkovu půdy za její používání po určenou dobu. V jejich tradičním pojetí nemůže být renta generována ze statků vyrobených člověkem, ale pouze díky vlastnickému právu vztahujícímu se k určitému přírodnímu zdroji. Adam Smith princip renty vysvětlil na základě rozdílu mezi mzdami a zisky, jejichž výše přímo ovlivňuje cenu komodity, a rentou, jejíž výše je naopak odvislá od ceny komodity. Mzdy a zisky jsou přizpůsobovány za účelem zajištění odbytu zboží na trhu. Výše renty pak závisí na tom, o kolik prodejní cena přesahuje náklady na vyplacení mezd a zisku (Smith 2009: 90).

David Ricardo chápe rentu jako kompenzaci plynoucí vlastníkovu půdy za užívání její původní a nezničitelné síly (Ricardo 1821, 55). V Ricardově pojetí existence renty vyplývá z omezeného množství půdy a její rozdílné kvality (Ricardo 1821, 56). Výše renty, která je vyplácena vlastníkovu, je výsledkem rozdílu mezi prodejní cenou sklizně na trhu a náklady na produkci sklizně (náklady na práci, cenu osiva, úrok z kapitálu a zisk farmáře). Pokud se teoreticky v případě málo bonitní půdy výrobní náklady sklizně rovnají prodejní ceně, je i renta pro majitele půdy nulová. Příjem dostatečné renty tak může zaručit jen obdělávání přiměřeně úrodné půdy. Ricardo tak chápal pozemkovou rentu jako diferenciální rentu. Tedy přebytek hodnoty zemědělské produkce na úrodnějších půdách v poměru k ekonomickému prospěchu plynoucího z nejméně bonitní obdělávané půdy, a to za předpokladu využití stejných nákladů na práci a kapitál v každém z případů (Ricardo 1821, 58). Majitel půdy nestanovuje rentu, ale jen si přivlastňuje přebytek hodnoty produkce, kterého je dosaženo díky vyšší úrodnosti půdy v porovnání s ostatními méně bonitními půdami. Rentu získávají i majitelé dolů a platí pro ni analogická pravidla jako pro rentu pozemkovou. Co se týče vztahu renty k ceně produktu, dochází Ricardo podobně jako Smith k závěru, že renta, plynoucí jak majiteli půdy, tak dolů, je výsledkem a nikoliv příčinou vysoké hodnoty jejich produktů (Ricardo 1821, 76). Diferenciální renta se může analogicky vztahovat i k dolům. Také v tomto případě se renta odvíjí od fyzických vlastností ložiska a ceny daného nerostu na trhu. Některá nerostná ložiska jsou bohatší nebo lépe situovaná než ostatní, a tudíž jsou schopná vytvářet vyšší rentu.

Karel Marx naopak zpochybňuje klasické pojetí renty jako rozdílu výnosů na fyzicky a technicky stejné kvalitních půdách. Pečlivě rozlišuje mezi středověkou rentou přiznávanou feudálním vlastníkům půdy, například formou desátku, a rentou vlastníků v kapitalistickém výrobním způsobu. V prvním případě je renta postavena na užitné hodnotě obdržené komodity, v druhém naopak vychází z její směnné hodnoty. Moderní

pojetí renty podle Marxe je unikátní pro kapitalistický výrobní způsob (Marx 1956, kap. 38). V Marxově pojetí je renta společenským vztahem odvozeným z historických vlastnických vztahů v dominantním výrobním způsobu. Renta tedy na rozdíl od klasické teorie nepramení z fyzických atributů přírody, ale z historicky specifických společenských vztahů, v jejichž rámci je využíváno přírody za účelem vytváření hodnoty.

„Určování tržní hodnoty výrobků, tedy i zemědělských výrobků, je společenský akt, i když společensky neuvědomovaný a nezáměrný, akt, který je nutně založen na směnné hodnotě výrobku, a ne na půdě a rozdílech v její úrodnosti.“ (Marx 1956, kap. 39)

V neoklasické ekonomické teorii je renta pokládána společně s mzdami, úrokem a ziskem za základní faktorový příjem. Renta je tedy takový faktorový příjem, jenž převyšuje náklady na udržení činnosti ve stejném rozsahu a kvalitě (Shepherd 1970, 209). Renta představuje pravidelný příjem z prodeje zboží, surovin nebo poskytování služeb převyšující výrobní a provozní náklady. K jejímu zajištění je nezbytné pouze vlastnictví nebo kontrola určitého výrobního faktoru generujícího rentu. Renta je tak získávána vynaložením jen zanedbatelného, nebo ve většině případů žádného úsilí. Tím se liší od ostatních faktorových příjmů, jelikož ty jsou vždy podmíněny vynaloženou snahou nebo určitými náklady - mzda je vyplácena za práci, úrok za vložení kapitálu, zisky za úspěšné řízení rizik.

1.1.2 SPECIFIKA ROPNÉ RENTY

Zdrojem renty mohou být různé výrobní faktory. Nejčastěji se jedná o přírodní zdroje jako jsou půda, ropa nebo nerostné suroviny. Lze ji získat ale i jinými způsoby. Takovým

příkladem může být i přijímání zahraniční pomoci nebo využití strategického geografického postavení, které lze dobře zobchodovat. Příkladem posledně jmenovaného může být povolení k vybudování cizí vojenské základny nebo kontrola důležitých obchodních cest a průplavů, za jejichž využívání stát inkasuje od zahraničních aktérů značné finanční prostředky.

Ropa je v dnešní ekonomice komoditou, jejíž těžba má schopnost zajistit rentu vždy. Liší se jen její výše podle aktuální ceny komodity na světovém trhu. V případě ropných polí v Perském zálivu překonává renta výrobní náklady dokonce několikanásobně a z konečné ceny ropy může představovat i více jak 95% (Beblawi 1990, 83). V ropné ekonomice je renta definována jako rozdíl mezi prodejní cenou určitého množství ropy dodané spotřebitelům formou ropných produktů a celkovou průměrnou cenou nákladů, v nichž je zahrnut průzkum, transport, rafinace a zajištění odbytu. Tato definice ale na rozdíl od klasické Ricardovy teorie diferenciální renty poněkud smazává rozdíly mezi rentou, podílem na zisku z udělené licence a ziskem jako takovým (Chevalier 1976).

Obecně platí, že ložiska schopná generovat nejvyšší rentu je nejvýnosnější vytěžit co nejdříve. Ekonomiky závislé na neobnovitelných zdrojích by výnosy z jejich těžby měly využít k vybudování produktivního sektoru, který by v budoucnosti zajistil stabilní příjmy státu. V případě, že exportér ropy očekává vyšší procentuální růst ceny komodity, očištěný od nákladů, než je předpokládaná dlouhodobá úroková sazba, existuje dobrý důvod těžbu odložit (Amuzegar 2001, 11). Ideálně stanovit objem produkce je do velké míry pouze teoretické, jelikož předvídat cenový vývoj komodit je nesmírně složité, a navíc může být stanovení úrokové sazby ovlivněno právě změnami v ceně ropy, zvláště v případě zemí závislých na jejím dovozu. Exportér musí zohlednit i vnější faktory jako vývoj poptávky a nabídky po alternativních zdrojích nebo i strategická hlediska spojená s těžbou klíčové suroviny pro světovou ekonomiku (Amuzegar 2001, 11).

1.1.3 VYMEZENÍ POJMU RENTIÉR

Rentiér je příjemcem renty, který vlastní nebo ovládá zdroje, ale aktivně se neúčastní procesu výroby. Jeho příjmy jsou tak *de facto* odměnou za vlastnictví určitého výrobního faktoru. Chování rentiéra často postrádá oproti podnikateli výrobní perspektivu, invenci i ochotu vzít na sebe riziko (Beblawi 1990: 86). Z těchto důvodů nenacházeli ekonomové klasické školy, nemluvě pak o marxistech, na roli rentiéra v ekonomice mnoho pozitivního. Je to podle nich v podstatě parazit, který žije z výrobní činnosti ostatních a z využívání zdrojů přírody. Zajištění dostatečně velké renty znamená pro jejího příjemce život v dostatku bez nutnosti dodržovat pracovní morálku. Lehce nabyté peníze mohou jak u jednotlivce, tak u veřejného sektoru vést k značně benevolentnímu přístupu k výdajům (Ayubi 2006: 227). Skupina jednotlivců nebo třída žijící z renty může existovat v jakékoliv společnosti, ale o existenci rentiérského státu můžeme hovořit teprve tehdy, pokud jsou příjmy z renty natolik zásadní, že ovlivňují charakter ekonomiky jako celku.

1.2 POHLEDY NA TEORII RENTIÉRSKÉHO STÁTU

První, kdo definoval principy fungování rentiérského státu a jeho implikace, byl Hossein Mahdavi, jenž tuto teorii postavil na příkladu Íránu za dynastie Pahlaví (Mahdavi 1970). Rentiérský stát je podle něj ta země, která pravidelně přijímá velké částky formou externí ekonomické renty. Vychází tak z předpokladu, že státy závislé na výběru daní a státy spoléhající na externí rentu se od sebe podstatně liší. Mahdavi se ve své studii zabýval obdobím od 50. let, kdy došlo k radikálnímu znárodňování ropného průmyslu (Írán 1951, Alžírsko 1967, Libye 1970) a státní pokladna zemí vyvážejících ropu se začala plnit rentou v cizí měně. Mahdavi proto zařadil Írán mezi rentiérské státy, přestože příjmy

z exportu ropy ještě nebyly před vypuknutím ropného boomu tak dominantní a ostatní sektory ekonomiky stále hrály nezanedbatelnou roli (Mahdavi 1970: 431). Hlavní přínos ropného sektoru vidí v tom, že umožňuje vládě vytvořit extenzivní systém veřejných výdajů, aniž by musela vybírat daně.

Podnět k dalšímu rozvoji teorie rentiérského státu poskytl bezprecedentní nárůst státních příjmů díky skokovému zdražení ropy v souvislosti s ropným embargem a následným růstem vlivu kartelu OPEC po roce 1973. Na základě studia tohoto období na Mahdaviho navázali především Hazem Beblawi a Giacomo Luciani, kteří rozvinuli teorii na základě zkoumání ekonomik arabských ropných monarchií po ropné krizi. Nově definují pojem „rentiérská ekonomika“, jejíž fungování je závislé na státních výdajích, které se zase odvíjí od příjmů z externí renty. Rentiérský stát tak pojmají jako subsystém rentiérské ekonomiky. Fungování tohoto systému má tendence k vytváření rentiérské mentality, která významně ovlivňuje politiku i rozvoj (Luciani, Beblawi, eds. 1987, 11-12).

Na to, abychom mohli klasifikovat určitý stát jako rentiérský, musí podle Hazema Beblawiho země splňovat čtyři základní předpoklady (Beblawi 1990, 87-88):

1. Rentiérská ekonomika je ta, kde renta v ekonomických vztazích převládá. Míra dominance renty v ekonomice opravňující nazvat celou ekonomiku za rentiérskou, je podle Beblawiho „věcí úsudku“.
2. Ekonomika země spoléhá na externí rentu do té míry, že není pocíťována potřeba budování silného domácího výrobního sektoru. Renta převažuje nad ostatními zdroji příjmů státu.
3. Na vytváření renty se na území státu podílí jen zanedbatelné procento místní populace. Většina občanů však rentu využívá nebo je součástí distribučních kanálů. Tato podmínka vylučuje zahrnutí zemí, jež spoléhají třeba na turistický ruch, jelikož takto vzniklou rentu pomáhá vytvářet nemalá část populace.

4. Vláda státu, ať už je její podoba jakákoliv, je výhradním příjemcem renty a plně kontroluje hospodaření s ní. Ekonomická síla získaná příjmem renty automaticky posiluje i politické postavení vlády směrem k veřejnosti. Rentiérský stát pak hraje hlavní roli v distribuci renty občanům.

Giacomo Luciani se více než zdroji příjmů státu soustředí na jejich původ, tedy jestli pochází z domácích, nebo z vnějších zdrojů. Základním předpokladem rentiérského státu je podle něj stav, kdy externí renta osvobozuje stát od nutnosti získávat příjmy z domácí ekonomiky. Nezávislost státu na domácím produktivním sektoru se bere jako základní měřítko pro kategorizaci států. Luciani tak dělí státy podle jejich převažující funkce na alokační, získávající většinu příjmů ze zahraničí a představující samy o sobě zdroj příjmů pro občany i podniky, a výrobní, čerpající příjem zdaněním domácí ekonomiky. Z tohoto důvodu je pro stát s dominantní výrobní funkcí nejdůležitější hospodářský růst, a také tomu přizpůsobují svoji ekonomickou politiku. Výrobní stát tak může přerozdělit jen to, co dokázal získat formou daní z domácí ekonomiky. Rentiérské nebo alokativní státy jsou závislé na ekonomické síle zemí, do kterých vyváží suroviny. V případě ropných monarchií je renta tak vysoká, že stát nemá potřebu promýšlet sofistikovanou hospodářskou politiku, naopak si vystačí jen s politickými opatřeními na straně výdajové (Luciani 1990, 71-72). Příjmy z renty vláda rozděluje podle vlastního politicky motivovaného uvážení a nemusí to být zrovna do posílení domácí ekonomické základny, jelikož při neexistenci zdanění neovlivňuje výše hospodářského růstu v domácí ekonomice příjmy státní pokladny (Luciani 1987, 69-71). V této skutečnosti spočívá zřejmě vysvětlení problému, který zkoumal již Hossein Mahdavi - tedy proč státy vyvážející ropu, ačkoli získávají extrémní příjmy bez nutnosti uvalovat daně nebo se zadlužovat, nepatří mezi nejrychleji rostoucí ekonomiky (Mahdavi 1970, 432). Luciani, narozdíl od Mahdaviho a Beblawiho, upřesnil

makroekonomické hranice pro zařazení státu do rentiérské (alokační) kategorie. Za minimální hranici stanovil podíl externí renty z exportu ropy na celkových příjmech země ve výši 40% a doplnil to podmínkou, že výdaje státu musí představovat podstatný podíl z HDP (Luciani 1987, 71; pro srovnání viz. tab. 1). Tyto předpoklady s přehledem splňují všechny země GCC, a jsou tak vlastně ideálním typem rentiérských států. Výnosy z exportu ropy dosahují i přes 80 procent z celkových příjmů ropných monarchií. K externím příjmům lze rovněž připočítat výnosy z investic v cizině, které celkové procento externích příjmů mohou posunout i přes 90 procent. Vládní výdaje v zemích GCC pak nezřídka přesahují 50 procent z HDP.

Nazih Ayubi ve svém výzkumu vývoje státních struktur v arabském světě (Ayubi 2006) odlišil dva typy režimů – jeden založený na bohatství (*tharwí*) a druhý na revoluční ideologii (*thawrí*). Do prvního typu spadají ropné monarchie Zálivu. Vláda je v nich výhradním příjemcem renty plynoucí ze zahraničí, která dosahuje úměrné velikosti na to, aby se stát mohl obejít bez výběru daní od svých občanů. Stát musí být taktéž schopen distribuovat či přidělovat dostatečné sumy z renty, které podstatně ovlivní politiku zaměstnanosti, úroveň živobytí a blahobytu většiny společnosti. Stát má díky svým finančním možnostem schopnost vytvářet a rozměšňovat společenské třídy. Činí tak pomocí masivních veřejných výdajů, poskytováním pracovních míst v přebujelé byrokracii a zvláštními systémy přidělování dotací nebo půdy za symbolické ceny (Ayubi 2006: 228-9). Režimy zemí vyvážejících ropu jsou strukturálně závislé na obchodu se zahraničím. Jakékoliv cenové výkyvy na trhu s ropou představují velké zásahy do ekonomického fungování země. Ropné monarchie jsou založené na alokaci a distribuci a postrádají domácí produktivní sektor. Jejich ideologie kombinuje islám, tribalismus a prvky sociálního státu. Díky finančnímu polštáři napěchovaném ropnou rentou se tato ideologická

kombinace ukázala být úspěšnější, nebo lépe řečeno odolnější, než revoluční, nacionalistické a radikální arabské režimy s jejich ideologiemi.

1.3 POLITICKO-EKONOMICKÉ IMPLIKACE RENTIÉRSKÉHO STÁTU

Fungování rentiérského systému má řadu dopadů na ekonomicko-politický vývoj zemí Zálivu. Ropné monarchie získávají formou externí renty dostatek prostředků pro modernizaci, budování institucí a infrastruktury, aniž by existovala potřeba čerpat příjmy z domácí ekonomiky. Na občanech jsou finančně nezávislé, a tudíž od nich nevybírají daně, nebo jen v nesrovnatelně menší míře, než je tomu ve státech fungujících na principu redistribuce státních příjmů - především z daní - zpět k občanům. Rentiérské státy mají zajištěny extrémní příjmy, díky nimž mohou zabezpečit rozvoj infrastruktury a služeb.

V rentiérské ekonomice převažuje jednosměrná distribuce bohatství státem. Část příjmů se distribuuje tou či onou formou přímo občanům. Ti mohou žít v relativním blahobytu. Způsob a účely, na které jsou prostředky vynakládány, jsou ovšem výsledkem rozhodnutí vládních kruhů, které nemusí zohledňovat preference občanů. Vláda disponuje dostatečnými možnostmi, jak požadavky a nároky společnosti uspokojit, a tak efektivně předcházet potenciální nespokojenosti, která by mohla vyústit do větších nepokojů. Stát je tak hlavním a nezávislým aktérem, jenž rozhoduje o výplatě nebo stažení subvencí pro určitý region, sociální skupinu, či podnikatelský subjekt. Jelikož stát nemá k lidem po finanční stránce žádné požadavky, necítí se být nucen umožnit širší politickou participaci, natož připustit možnost výměny vládnoucí elity prostřednictvím férových voleb. Důležitý element nároku občanů na rozhodování o směřování od nich vybraných prostředků zde úplně chybí.

Distribuce je svou povahou diskriminační, tj. preferuje jednu skupinu v přístupu k financím oproti druhé, což se projevuje zejména v obdobích nižších výnosů z těžené suroviny a následných tlacích na veřejný rozpočet. Klasická teorie rentiérského státu ani v tomto případě nepřiznává společenským skupinám, pokud jsou vůbec nějakým způsobem organizovány, podíl na ovlivnění státního rozhodování. Základní prvky rentiérského státu – absence výběru daní a jednosměrná distribuce příjmů zůstávají nadále typickým znakem ekonomického systému, jehož fungování ale nemusí být bez problému. Mimo daňovou politiku existuje totiž celá řada jiných interakčních oblastí mezi státem a veřejností, kde se občané mohou snažit ovlivnit rozhodování, čímž je prověřena výkonnost státu v implementaci jeho opatření (Hertog 2005, 113). Režim je tak závislý nejen na příjmech ale i na akceptaci, kooperaci, informacích a organizaci ze strany společnosti.

1.4 PROKLETÍ PŘÍRODNÍCH ZDROJŮ

V případě zemí vyvážejících ropu a ostatních zemí disponujících velkým přírodním bohatstvím je stále aktivní akademická debata mezi těmi, kteří považují nerostné bohatství spíše za „prokletí“, které je pozitivně korelováno s větší pravděpodobností politických protestů nebo občanské války (Collier a Hoeffler 1998, 2004; Smith 2004), a těmi, co popírají, že by mezi těmito jevy existovala přímá souvislost (Elbadawi a Sambanis 2002). Kauzalita, mezi disponováním bohatými přírodními zdroji na jedné straně a trvalostí režimu, nebo pravděpodobností vypuknutí války či politických protestů na druhé, může fungovat i opačně. Státy, v nichž probíhá konflikt, nemusí být schopny přilákat investice nebo rozvíjet jiné sektory průmyslu, než je těžba přírodních zdrojů. Ekonomika státu se tak stává závislou na exportu dané komodity (Brunschweiler a Bulte 2009). Zkoumání této problematiky přineslo rovněž poznatky naznačující, že disponování různými přírodními

zdroji s sebou nese také odlišnou míru pravděpodobnosti vypuknutí občanské války (de Soysa, 2002; Fearon a Laitin 2003). Pravděpodobnost vypuknutí závažného společenského konfliktu, nebo dokonce občanské války, je dána selháním vládnutí. Stát v rentiérské ekonomice nemá důvod budovat struktury a instituce za účelem výběru daní. To může vést v některých případech ke stavu, kdy je stát institucionálně velmi slabý a má menší schopnost organizovat státní struktury.

Hospodářská síla státu a vysoká životní úroveň obyvatelstva vytváří všude na světě příznivé podmínky pro vznik a udržení demokracie. Bohatství pramenící z příjmů z ropy, nebo jiných druhů renty, ale k této tendenci nepřispívá, ba spíše působí opačně (Ross 2001, 356). Je skutečností, že v drtivé většině rentiérských států vládou nedemokratické, autoritářské režimy a nevytváří se demokratické instituce a procedury. Spíše existuje tendence opačná, kdy příjmy ovládané mocenskou elitou přispívají k větší odolnosti autokratického režimu. Otázkou zůstává, jestli je tomu tak díky výdajům na sofistikovanou represii a kontrolu, a nebo zde hrají roli i jiné metody, jak si vláda může zajistit dostatečnou loajalitu obyvatelstva. Pokud by byla výše renty jediným faktorem, který udržuje životaschopnost režimu, musely by se ropné monarchie Zálivu otřást v základech, nebo dokonce hroutit, při každém podstatném snížení příjmů z renty. V minulosti se tak ale nestalo. V důsledku propadu cen ropy v roce 1986 nebo 1998 nedošlo k zhroucení jediného režimu v Zálivu. Odolnost režimů v zemích vyvážejících ropu se vzhledem k historické zkušenosti potvrdila jako velmi silná. Ropné monarchie tak dokázaly přestát několikaletá období, kdy došlo ke skokovému a dramatickému snížení množství distribuované renty, přičemž byla oslabena schopnost státu kupovat si loajalitu občanů. Pokles v příjmech státu tak nemusí vytvářet, alespoň ve střednědobém horizontu, nutnost pro liberalizaci politického systému.

2 HISTORIE FORMOVÁNÍ STÁTU V SAÚDSKÉ ARÁBII

Z hlediska logické návaznosti a zasazení hlavního tématu práce do souvislostí s předchozím politickým, ekonomickým a ideologickým vývojem zmíním ve stručnosti nejdůležitější momenty v dějinách oblasti Arabského poloostrova a zejména z dějin vládnoucího rodu Ál Sa'úd od poloviny 18. století až po přelom 50. a 60. let 20. století, kde již začíná období v této práci studovaných zásadních proměn v politicko-ekonomické oblasti.

2.1 VZNIK WAHHÁBISTICKÉHO UČENÍ A JEHO SPOJENÍ S PRVNÍM STÁTEM RODINY SA'ÚDŮ

V první polovině 18. století působili na území dnešní Saúdské Arábie jen dva hlavní mocnější aktéři. Oblast al-Ahsá' u pobřeží Perského zálivu kontroloval rod Banú Chálid, který se v roce 1670 vzbouřil proti Osmanské armádě. Svou moc si zde udržel až do dobytí pobřežní oblasti saúdským emírem na sklonku 18. století. (al-Rasheed 2010: 13) V polovině 18. století sahal vliv Banú Chálid i do rozsáhlých částí Nadždu. Na západním pobřeží poloostrova, v Hidžázu, kde leží obě posvátná města Mekka a Medína, panoval šerífský rod Hášimovců. Obě oblasti sice dobyla v 16. století Osmanská říše, ale svůj přímý vliv zde neudržela. Nehostinný Nadžd ve středu Arabského poloostrova byl do první poloviny 18. století oblastí, kde mezi sebou soupeřily o vliv jednotlivé kmeny, aniž by jeden z nich hrál dominantní úlohu. To se ale změnilo ve druhé polovině 18. století, kdy Muhammad ibn Sa'úd a poté jeho syn 'Abd al 'Aziz opanovali oblast Nadždu na ose mezi městy Rijádem a Hái'ilem.

Výboje saúdského emíra doprovázelo šíření puritánského islámského směru wahhábismu, jenž je dodnes ideologickým pilířem společnosti Saúdské Arábie. Tato interpretace islámu dostala své jméno podle jejího zakladatele Muhammada ibn ʿAbd al-Wahháb (1703-1792), náboženského učenice a soudce hanbalovského právního směru islámu. Stoupenci sami sebe ale nazývali *al-muwahhidún* (vyznavači jednotnosti boží) a v dnešní době se nejčastěji označují termínem salafisté, čímž odkazují na to, že se hlásí k dodržování zásad a způsobů předků (*as-salaf as-sálih*) z generace druhů a následovníků proroka Muhammada. Šejch Muhammad se narodil v malé nadždské obci ʿUjajna v rodině Ál-Šajch z kmene Banú Tamím (Gombár 2004: 37). Jeho otec, stejně jako další generace rodiny, zastával pozici náboženského soudce. Syn šel ve šlépějích otce a studoval právní vědu v Basře. Poté se vydal na cesty, pobýval v Iráku a také ve svatých městech Mekce a Medíně.

Inspiraci pro svůj myšlenkový vývoj našel v díle muslimského hanbalovského reformátora Ibn Tajmíji (1265 – 1326), který je pokládán za myšlenkového předchůdce wahhábismu a salafismu. Na svých cestách shledal, že se lidé původnímu islámu v mnoha ohledech odcizili (Commins 2006: 5). Zasvětil proto svůj další život snaze očistit islám od nepůvodních nánosů a pověr. Hlásal přísnou jednotnost boží (*tawhíd*). Odmítal víru v přímľuvu světců či proroků u Boha. Zavrhoval súfismus a kult světců v podobě modliteb k nim či poutí k jejich hrobům. Rozšíření těchto nešvarů připisoval šíťům (Commins 2006: 16-17), kteří nechávali vystavět na hrobech imámů velkolepé mešity. Poutě k těmto místům u nich představují důležitý prvek víry. Nezřídka tak pozdější územní expanzi Saʿúďů provázela i likvidace těchto sakrálních památek. Neblahé destruktivní praxi se nevyhnula dokonce ani mešita nad hrobem imáma Husajna v Karbalá při jedné z válečných výprav wahhábovců roku 1801 (Al-Rasheed 2010, 8). Důležitý aspekt ʿAbd al-Wahhábova učení byl ten, že pokládal ostatní muslimy, co se protivili jeho chápání monotheismu, za

nevěřící se všemi sociálními a náboženskými dopady, jež takové obvinění s sebou v muslimské společnosti přináší.

Své učení poprvé aplikoval v praxi kolem roku 1740 po návratu do rodné obce ʿUjajna, kde získal podporu místního emíra. Zavedl zde přísné uplatňování náboženského práva šaría s přísnými tresty za neúčast na společných modlitbách a mimojiné nechal ukamenovat cizoložnici. Tyto tresty a změny v náboženské praxi nebyly v té době běžné. Představovaly pro společnost v oné době narušení zaběhlých způsobů a našly odpor i u náboženských učenců (Commins 2006: 18). Ti se obrátili o pomoc k náčelníku kmenového svazu Banú Chálid v obavě z šíření tohoto učení. V reakci na tento politický nátlak emír ʿUjajny šajcha Muhammada vyhnal (al-Rasheed 2010: 16). Ten následně našel azyl v městečku Darʿija, kde vládl emír Muhammad ibn Saʿúd. Mezi oběma muži došlo k uzavření dohody o výhodné spolupráci. Muhammad ibn Saʿúd se zavázal k aplikaci šajchova učení ve městech a územích, které ovládal. Wahhábismus se stal nábožensko-ideologickým pilířem autority nově přičleněných oblastí pod vládou rodiny ʿAl Saʿúd na území současného Království Saúdské Arábie. Od této doby stojí historie Saúdské Arábie na provázanosti duchovní složky, zastoupenou potomky Muhammada ibn ʿAbd al-Wahhába, a politické složky, jež je reprezentována rodinou Saʿúdu. Aby rodina Saʿúdu mohla opanovat území, na němž se nachází nejposvátnější místa všech muslimů – Mekka a Medína, musela být jejich vláda postavena na náboženských základech. O náboženskou legitimitu se zasadili náboženští učenici ʿulamáʿ, kterým na oplátku vládnoucí rodina poskytla finance a vysoké funkce (Beránek 2007: 15).

Expanzivní politika začala za emíra ʿAbd al-ʿAzíze, který svoji pozornost obrátil nejdříve proti Rijádu, který opanoval v roce 1773, a posléze proti Nadždu, Hidžázu a Ománu. Roku 1801 zaútočily saúdské oddíly na šíitské svaté město Karbalá, které vyplenil i se svatyní imáma Husajna. Dobyvačná éra byla završena v roce 1803

podmaněním Mekky a Medíny. Opakovanými nájezdy do oblasti Sýrie a Iráku narušili wahhábovci územní suverenitu Osmanské říše (Champion 2003, 27). Navíc dobytí svatých měst mělo negativní dopad na každoroční poutě, při nichž byly přepadávány karavany a zabíjení věřících, což nemohl osmanský sultán jako formální ochránce svatých měst tolerovat (Beránek 2007, 17). Potlačením saúdské expanze byl tedy sultánem pověřen egyptský místodržící Muhammad [°]Alí. Tomu se podařilo eliminovat saúdské panství a získat zpět svatá města i celou oblast Hidžázu. Konečná rána pro Wahhábovce a tedy i pro saúdského emíra přišla z rukou egyptského vojenského tažení, v jehož čele stál vojevůdce Ibráhím Paša, kterému se podařilo v roce 1818 dobýt město Dar[°]íja, a tak de facto zničit první saúdský stát. Saúdský emír [°]Abdulláh byl zajat a později popraven v Istanbulu (Gombár 2004, 39).

2.2 VZNIK A VÝVOJ DRUHÉHO SAÚDSKÉHO STÁTU

O vzkříšení saúdského státu se pokusil syn popraveného emíra Turkí ibn [°]Abdulláh. Osmanská říše se o dění přestala zajímat a egyptská vojska byla roku 1824 stažena z Nadždu, a tak se vytvořil prostor pro obnovení saúdské moci s centrem v Rijádu (Al-Rasheed 2010, 10; Champion 2003, 29). Emír Turkí pak opět odstartoval politiku výbojů, tentokrát jen o něco opatrnější, aby si nepopudil egyptského pašu. Proto směřoval své výboje na východ a podařilo se mu podrobit si celé pobřeží Zálivu. Než stačil svou moc na nově dobytém území stabilizovat, musel Turkí čelit povstání bratrance Mišarího, jenž nakonec nechal Turkího úkladně zavraždit. Wahhábovští duchovní z rodu Ál Šajch uznali Mišarího za nového imáma, a tím posílili jeho politickou legitimitu. Jeho vláda však netrvala dlouho, protože syn emíra Turkího Fajsal ho po návratu z tažení na Bahrajn porazil

a nechal popravit (Champion 2003, 30; Al-Rasheed 2010, 23). V roce 1837 musel saúdský emír čelit dalšímu egyptskému vojenskému tažení. Přes veškerou Fajsalovu snahu koupit si v nastalém konfliktu loajalitu ostatních kmenů podlehla saúdská vojska přesile a Fajsal byl zajat a uvězněn v Káhiře (Champion 2003, 31). Z tohoto zajetí se mu ale podařilo uniknout a vrátit se zpátky do Nadždu. Zde porazil svého příbuzného ʿAbdulláha ibn Thunaján, který se v době jeho nepřítomnosti chopil moci, a roku 1843 započal svou druhou vládu, která trvala až do jeho smrti roku 1865 (Al-Rasheed 2010, 23). Období Fajsalovy vlády bylo relativně klidnější než předchozí válečná léta. Emír dokázal stabilizovat vztahy s Osmanskou říší, když souhlasil s odváděním každoročního tributu osmanskému sultánovi, za což na oplátku dostal titul „vládce všech Arabů“ (Champion 2003, 31-32). Po Fajsalově skonu se rozpoutaly nástupnické spory mezi jeho syny a v podstatě se rozvinula rodová válka, při níž se o moc přeli bratři ʿAbdulláh, Saʿúd a Muhammad. První se moci chopil ʿAbdulláh. Jeho bratr Saʿúd se s tím však odmítl smířit a zahájil vzpouru. Roku 1871 se ʿAbdulláh obrátil na osmanského sultána s prosbou o pomoc. Vojsko vyslané na podporu emíru ʿAbdulláhovi však jen využilo rodinných rozepří a zmocnilo se východní provincie. Do boje o moc v rodině Saʿúdu se následně přidali také bratr emira Fajsala ʿAbdulláh ibn Turkí, synové emíra Saʿúda a později též nejmladší Fajsalův syn ʿAbd ar-Rahmán (Champion 2003, 34). V neustávajících konfliktech se svými synovci požádal emír ʿAbdulláh o pomoc Muhammada bin ʿAbdulláh, vůdce kmene Rašíd z Háʿilu, jenž byl do té doby loajálním spojencem Saʿúdu a také vyznavačem wahhábistického islámu. Tomu se podařilo dobýt Rijád na synech emíra Saʿúda a přičlenil ho ke své rozsáhlé kmenové říši. Emír ʿAbd ar-Rahmána se ještě pokusil vyvolat povstání proti rašídovskému vládci a získat alespoň omezené panství. Tento pokus ale skončil roku 1891 neúspěchem a saúdský emír se musel uchýlit do azylu v Kuvajtu (Champion 2003, 35; Gombár 2004, 39).

2.3 VZNIK TŘETÍHO SAÚDSKÉHO STÁTU A SAÚDSKÉ ARÁBIE

Dnešní Saúdská Arábie vznikala v několika vlnách válečných tažení ʿAbd al-ʿAzíze bin ʿAbd ar-Rahmán, zvaného též Ibn Saʿúd, proti ostatním kmenům v oblasti Arabského poloostrova. Od roku 1891 byl rod Saʿúdu v azylu u kuvajtského emíra poté, co jej z Nadždu vytlačil kmen Rašídovců. Ibn Saʿúd proto usiloval o obnovení pozice svého rodu a dobytí oblastí, ze kterých byli dříve vytlačeni. Podařilo se mu shromáždit několik desítek bojovníků ze svého rodu a pomocí přispěl i kuvajtský emír Mubáarak. Nejprve s hrstkou věrných dobyl v lednu 1902 na rašídovském emírovi Rijád, tradiční sídlo rodiny Saʿúdu. Rašídovci však měli podporu v Osmanské říši, která vyslala jednotky, jež na nějakou dobu zastavily Ibn Saʿúduv postup. V dalších výbojích roku 1912 do oblasti al-Ahsáʾ při západním pobřeží Perského zálivu se již opíral o radikální proselyticko-bojové hnutí Ichwán. Tyto nepravidelné bojové síly vytvořil Ibn Saʿúd šířením wahhábismu mezi beduíny a jejich usazováním v nových osadách (*hudžra*), které byly svého druhu vojensko-zemědělskými jednotkami. K hnutí se přidali zejména příslušníci kmenů Mutajr, ʿUtayba, Qahtán, ʿUdžmán a Harb (Gombár 2004: 44). Během první světové války pokračovaly rozbroje mezi Saʿúdovci a Rašídovci, kteří byli formálně spojenci Osmanské říše a profitovali na pašování zboží mezi Kuvajtem a Háílem. Velká Británie se proto dohodla se Saʿúdovci na narušování těchto cest. Odměnou za tuto spolupráci bylo Ibn Saʿúdu poskytnuto zbrojní vybavení a vyplácena odměna 20 000 liber a k tomu měsíční subvence 5000 liber po dobu 6 měsíců (Kostiner 1993: 14). Roku 1921 zničily saúdské oddíly stát Rašídovců v Nadždu a Ibn Saʿúd se prohlásil za sultána.

Hnutí Ichwán sehrálo klíčovou úlohu při těchto i dalších výbojích, které směřovaly do oblasti Hidžázu. Roku 1924 byla dobyta Mekka a v následujícím roce Medína. Strategické spojení mezi Ibn Saʿúdem a hnutím Ichwán ztratilo po dokončení výbojů svoje hlavní opodstatnění a zanedlouho se objevily i první neshody způsobené rozdílnými zájmy

i náboženskými názory. Po dobytí Hidžázu ve dvacátých letech se hnutí postavilo proti centralizaci autority u krále a jeho rodiny a usilovalo o pokračování útočného džihádu zejména proti státům Perského zálivu, které ale ležely v britské sféře vlivu. Ibn Sa'úd si prozíravě nemínil rozněvat světovou velmoc a pokračování výbojů zastavil. Ichwání považovali rovněž za islámu odporující „novotu“ (*bid'a*), když si Ibn Sa'úd přisvojil titul *malik* – král (Gombár 2004:; al-Rasheed 2010: 65). Ze stejného důvodu kritizovali také zavádění technických vynálezů, jako byl například rozhlas, auta, telegraf nebo telefon. Hnutí se také nemohlo smířit s tím, že Ibn Sa'úd spolupracuje s Brity, které ichwání považovali za bezvěrce a odsuzovali jejich špatný vliv na tradiční životní styl obyvatel (Champion 2003: 48; Ayubi 2006: 130). Nemalou roli sehrály v konfliktu mezi rodem Sa'údů a kmeny sdruženými v Ichwánu zřejmě i prosté materiální důvody. Jedním z nich byl zákaz vybírání poplatků od podřízených kmenů (*khuwwa*) a také již zmíněný zákaz podnikání nájezdů do sousedních oblastí na Arabském poloostrově s ohledem na vztahy s Brity (Ayubi 2006: 130).

Všechny tyto faktory vedly k ozbrojené konfrontaci mezi ichwány a silami Ibn Sa'úda. Povstání hnutí Ichwán bylo roku 1932 potlačeno i s pomocí Britů. Násilně byly rozpuštěny vojensko-zemědělské osady (*hudžar*). Příslušníkům povstání byl zabaven majetek i zbraně a nepoddajní jedinci byli donuceni se připojit k jiným kmenům (Ayubi 2006: 130). Tento konzervativní proud, jehož jádro tvořily původně beduínské kmeny ze svazu Mutajr a 'Utajba, rozhodně nezmizel, ba naopak se ještě několikrát zapsal do historie země. Navíc mělo hnutí příznivce i příbuzenské vazby na nejbližší rodinu krále. Emír Muhammad, bratr Ibn Sa'úda, byl zetěm jednoho z vůdců rebelů Sultána bin Bidžád al-'Utajbího (al-Rasheed 2010: 71). Po potlačení hnutí Ichwán došlo roku 1932 k deklaraci vzniku Království Saúdské Arábie. V této době ještě ani zdaleka nebyla Saúdská Arábie integrovaný stát.

V praxi toto vyhlášení znamenalo, že si rodina Sa'údů na jí kontrolovaném území pro sebe nárokovala státní suverenitu.

2.4 FORMOVÁNÍ INSTITUCÍ A RODOVÁ POLITIKA

Po vyhlášení vzniku nového státu řídil správu země jako patrimoniální vůdce král se svými syny a několika zahraničními poradci, kteří zasedli i v nově ustaveném politickém výboru královského dvora (Al-Rasheed 2010, 83). Král vládl absolutní mocí a individuálně rozhodoval v zásadních i podružných záležitostech, dokud mu to zdraví dovolovalo. Do roku 1952 začala fungovat jen tři ministerstva – financí (od r. 1932), zahraničních věcí (od r. 1933) a vnitra (od r. 1944). Agenda těchto ministerstev se bezprostředně vztahovala na řízení královského dvora. Po dobu vlády zakladatele státu krále 'Abd al-'Azíze (ibn Sa'úda) administrativa fungovala na základě osobních vztahů mezi králem a jeho blízkými poradci, kteří byli jeho klienty. Formalizovaná a hierarchizovaná byrokracie tehdy ještě vůbec neexistovala a pravomoci králových zplnomocněnců se odvíjely především od osobních vztahů s králem a jeho přízně. Mezi těmito poradci se těšil největší důvěře 'Abdulláh Sulajmán, pocházející z méně urozeného nadždského rodu. Zastával pozici ministra financí, který tehdy působil do značné míry jako králův osobní účetní (Ayubi 2006, 131). Jeho pozice byla díky porozumění s králem natolik silná, že se dala srovnat dokonce s postavením místokrálů Fajsala a Sa'úda. Ministerstvo financí také mělo na starost i portfolia zdravotnictví, veřejných prací, školství a zemědělství. Do funkce svého zástupce na ministerstvu jmenoval 'Abdulláh Sulajmán svého bratra Hamada, jemuž asistoval jeho syn Sulajmán. Celkově se rodina během své činnosti ve veřejné sféře natolik obohatila, že

po odchodu z ministerstva Sulajmán řídil síť hotelů, několik obchodních společností a rovněž disponoval velkými pozemky, paláci a vlastním dvorem (Hertog 2010, 54).

Do podobně významné pozice se později vypracoval syrský alavita Júsuf Jásín, který se honosil titulem státního ministra, králova tajemníka, náměstka ministra zahraničních věcí a ředitele diplomatických služeb královského dvora (Herb 1999, 87-89). Princové začali obsazovat ministerské posty až na samém konci [°]Abd al-[°]Azízovy vlády. V roce 1951 jmenoval svého vnuka [°]Abdulláha al-Fajsala do funkce ministra vnitra, syna Miš[°]ala ministrem obrany a roku 1953 dosadil syna Talála do funkce ministra dopravy (Herb 1999, 90-91).

V centrálním Nadždu ustanovil král [°]Abd al-[°]Azíz jako svého místokrále syna Sa[°]úda, čímž ho jasně vybral jako dědice trůnu. Po dobytí Hidžázu v polovině dvacátých let jmenoval nakrátko svého bratra Muhammada guvernérem Mekky, ale zanedlouho jej nahradil vlastním synem Fajsalem na pozici místokrále Hidžázu. Emír Muhammad ani jeho synové už nikdy neobsadili významné úřady. Král [°]Abd al-[°]Azíz až do své smrti usiloval o marginalizaci vedlejších větví rodiny, především bratranců z otcovy strany a vlastních bratrů tak, aby se po jeho smrti vláda i královský titul přenesly na jeho syny, aniž by došlo k politickým rozbrojům mezi členy rodiny, podobným těm v druhé polovině 19. století (Herb 1999, 88-91; Al-Rasheed 2010, 71-77).

Na pozice v periferních državách jmenoval buď vlastní příbuzné z vedlejších větví rodiny, nebo příslušníky významných rodů spojených s vládoucí rodinou sňatkovou politikou, jako tomu bylo v případě klanu Sudajrí (Herb 1999, 88). Svoji autoritu král [°]Abd al-[°]Azíz prosazoval i tradičními postupy kmenového šajcha. Ve 30. letech byly zdroje vládoucí dynastie ještě omezené. Král nezřídka spoléhal na půjčky od obchodních rodin, přesto prokazoval svoji štedrost (*karáma*) tím, že rozdával dary a pořádal hostiny pro delegace kmenových předáků. Ve 40. letech již měl k dispozici letadlo dopravující stříbrné

mince do provinčních center, kde se rozdávaly jednotlivým kmenům (Hertog 2010, 43). V mnoha případech zůstávali u moci v provinčních úřadech i členové místních vládnoucích rodin, poražených během výbojů Sa'údů. To se týkalo zejména emíra historické provincie 'Unajzy z rodiny Ál Sulajm, kterému se Ibn Sa'úd zavázal, že bude jmenovat členy jeho rodiny do úřadu guvernéra dědičně. Tato dohoda platí dodnes, ale vládnoucí rod zároveň vybudoval nové administrativní členění, kterým 'Unajzu de facto podřídil pobočce ministerstva vnitra v Burajdě, hlavním městě nově vzniklé provincie al-Qásim (Herb 1999, 57). Podobné dohody o kooptaci místních klanů do nové mocenské struktury byly uzavřeny s rodinou al-Gosajbi z Východní provincie, Alireza z Džiddy nebo s hidžázskými rodinami Dabbágh a Sabbán. Členové těchto rodin, které původně pojily klientelistické vazby s králem 'Abd al-'Azízem, obsazují vysoké úřady v provinciích dodnes (Hertog 2010, 43).

Ve větších městech představovali státní správu ve třicátých a čtyřicátých letech jen soudci a finanční úředníci (Hertog 2010, 41). Nově vznikající stát byl přísně centralizován a guvernéři byli odpovědní přímo králi, nedisponovali žádnou ozbrojenou silou ani dostatečnými finančními zdroji. V regionálních centrech neexistovaly žádné poradní sbory nebo jakákoliv podobná uskupení, představující nezávislou politickou sílu, konkurující vládnoucí dynastii. Z těchto důvodů přešla moc po smrti krále 'Abd al-'Azíze bez problémů na jeho syna. Nový král Sa'úd pak objížděl zemi a kmenoví vůdci a notáblové mu skládali hold (*baj'a*). Král jim podle tradičních zvyklostí na oplátku rozdával peníze v hotovosti (Herb 1999, 92).

Správa státu se po smrti Ibn Sa'úda začala více institucionalizovat. Proces vzniku jednotlivých institucí a vymezení jejich pravomocí byl určován mocenskými vztahy v rámci vládnoucí dynastie. Distribuce vládních postů mezi jednotlivé prince představovala nelehkou vyjednávací proceduru. Probíhala tak, aby byly uspokojeny politické ambice princů a zároveň se udržela mocenská rovnováha mezi potomky krále 'Abd al-'Azíze.

Jednotlivá portfolia tak mnohdy byla vytvářena, nebo přecházela mezi jednotlivými ministerstvy, jen za účelem zamezení rodinné roztržky či k uspokojení individuálních potřeb princů a jejich klientů (Hertog 2010, 45-46). V první vládě ustavené po smrti [°]Abd al-[°]Azíze drželi posty na silových ministerstvech už jen princové podle hierarchie, jíž se řídila samotná rodina Sa[°]údů. Post premiéra zastával budoucí král Fajsal. Fajsalovy politické schopnosti se plně projeví už v této době a nebylo tajemstvím, že zemi řídil *de facto* on. Tento vývoj se samozřejmě nelíbil králi Sa[°]údovi a snažil se přesunout centrum moci z vlády na svůj dvůr, kde měli hlavní slovo královi poradci, jako Júsuf Jásín nebo Džamál Husajní, kteří sloužili už jeho otci. Tento v podstatě rodinný konflikt se projevoval v instituční sféře, kde ovlivňoval nominace do úřadů a administrativní přeskupení. Král Sa[°]úd ve snaze omezit moc ministra obrany, jímž byl jeho bratr Miš[°]al, vyčlenil z jeho gesce Královskou gardu pod vedením svého syna Mus[°]ada. V roce 1955 pak nařídil zformování moderní Národní gardy, vedené dalším z jeho synů Chálidem. Po odstavení Sa[°]úda a nástupu krále Fajsala došlo opět k začlenění Královské gardy pod ministerstvo obrany (Hertog 2010, 44-45).

Ministerstva obsazená členy královské rodiny představují vyhrazené domény pro jednotlivé větve rodiny již od dob krále [°]Abd al-[°]Azíze. Některé důležité instituce, jako je ministerstvo obrany, Národní garda nebo guvernéřství provincie Rijád, představují nezávislé sektory pod kontrolou jednotlivých skupin plnorodých bratrů, synů krále [°]Abd al-[°]Azíze. Guvernorát Rijádu tak byl původně obsazen princem Sultánem. Roku 1953 ho vystřídal jeho bratr princ Ná[°]íf a toho zase o dva roky později nahradil princ Salmán, jenž sloužil v tomto úřadě až do roku 2011, kdy do úřadu nastoupil princ Sattám. První tři princové jsou členy klanu Ál Fahd, kteří mají společnou matku Hassu bint Sudajrí. Matka prince Sattáma je rovněž z rodiny Sudajrí. Posty silových ministrů, jejich náměstků a pozice guvernéřů provincií mají prakticky dědičný charakter. Do funkce zástupců nebo na

nižší pozice v těchto institucích pak jsou opět jmenováni plnorodí bratři nebo synové ministrů.

Důležité posty v náboženských úřadech si tradičně nárokovali potomci Muhammada bin ʿAbd al-Wahhāba z rodiny Ál Šajch. Nicméně jejich vliv na politické rozhodování na špičce moci nebyl velký (Herb 1999, 56). Na vládní úrovni nejčastěji obsazují posty v nesilových resortech, jako je školství, ministerstvo spravedlnosti nebo islámských záležitostí (Gombár 2004, 55).

Celkový pohled na administrativní vývoj v Saúdské Arábii v padesátých letech by se dal shrnout do několika základních rysů. Vytváření a obsazování institucí bylo výsledkem politických her a konfliktů v rámci vládnoucí rodiny. V tomto procesu povětšinou chyběla racionální rozvaha a docházelo k nekontrolovanému rozbujení úřadů a jejich špatné organizaci. Na většinu pozic v úřadech byli jmenováni lidé buď z vládnoucí dynastie, nebo členové klientelistických struktur na vládnoucí kruhy navázané. Z těchto důvodů se vyšší místa nestarala o jakoukoliv racionalizaci počtu zbytečných úředníků, jelikož tyto pozice byly vyhrazeny pro klienty nárokována místa. Další nepřeborné příležitosti pro vydržování klientelistických struktur nabízel královský dvůr. Některé velké nadždské podnikatelské rodiny, jako ar-Rádžihí, Džuffálí nebo Džumajh, mají původ svého bohatství právě v exkluzivních vztazích s královským dvorem, jemuž poskytovaly své služby (Hertog 2010, 53). Tyto klientelistické vztahy pak měly tendenci přetrvávat i po nástupu další generace v těchto obchodních rodinách. Podobný vývoj, ale ve velmi akcelerované podobě, pak nastal po ropném boomu a nárůstu příjmů z externí renty v 70. letech. Na druhou stranu je ale nesporné, že se v tomto období zvýšila úroveň i množství poskytovaných veřejných služeb, zejména ve vzdělávání.

Vysocí úředníci a dokonce i ministři z vládnoucí dynastie neměli žádné formální předpoklady pro výkon těchto povolání. Princům se dostávalo jen základního vzdělání na

královském dvoře, a proto se museli v řízení úřadů spoléhat na zahraniční poradce. Stejnou mizivou úroveň kvalifikace měli i někteří královi poradci, kteří se díky svým konexím dostali na vysoké posty na ministerstvech. Pravomoci jednotlivých ministerstev a jejich faktický vliv závisel na tom, kdo tato ministerstva řídil. Obecně platilo, že pokud ministerstvo nebo i jiný vysoký úřad řídil někdo z princů, jeho důležitost a vliv v systému stoupl. Naopak běžní ministři si často připadali jako nevýznamní hráči. Ministerstvo obchodu pod vedením Muhammada Alirezy mělo takřka nulový vliv, jelikož jeho agendu přejímalo ministerstvo financí s lepšími konexemi na královský dvůr (Hertog 2010, 50). Obecně chyběla kooperace mezi jednotlivými úřady a agenturami, což vedlo v mnoha případech k vydávání protichůdných rozhodnutí a nejasným pravomocím mezi státními institucemi. Instituce preferovaly komunikaci rovnou s králem, před jakoukoliv koordinací mezi sebou. Nezřídka se agentury vzájemně ignorovaly, nebo se dokonce obviňovaly ze špatného postupu (Hertog 2010, 51).

2.5 ROLE SPOLEČNOSTI ARAMCO VE VEŘEJNÉM SEKTORU

Z hlediska poskytování veřejných služeb a budování infrastruktury je nezbytné také připomenout důležitou roli, kterou hrála společnost ARAMCO¹ od druhé poloviny čtyřicátých let, kdy ještě neměla Saúdská Arábie administrativní kapacity, aby se těchto úkolů ujala samostatně. Zapojení společnosti ARAMCO do rozvoje země se neomezovalo jen na aktivity související bezprostředně s těžbou a přepravou ropy. Kromě vzdělávání

¹ Společnost ARAMCO (Arab American Company) vznikla spojením SOCAL - Standard Oil of California (později Chevron) a společnosti Texaco roku 1944. Společnosti SOCAL udělil král ʿAbd al-ʿAzíz roku 1933 koncesi na průzkum a případnou těžbu ve východní oblasti země. Ve větším měřítku se začala ropa těžit po roce 1938.

místních zaměstnanců společnosti nebo budování silnic či terminálů v místech těžby, hrála ARAMCO klíčovou roli i při budování škol, nemocnic, klinik, studní, radiových vysílačů nebo v boji s výskytem malárie (Lippman 2004, 48).

Úsilí ARAMCO o vybudování vzdělávacího systému paradoxně nemělo zpočátku velkou podporu krále ʿAbd al-ʿAzíze, jelikož se obával, že by mohla vzniknout třída politiků a právníků, ze kterých se mohli potenciálně rekrutovat oponenti autokratické vlády. Preferoval proto spíše podporu vzdělávání v řemeslných oborech a obchodě (Vitalis 2007, 111). V letech 1947 - 1951 ARAMCO postavilo a provozovalo druhou železnici v zemi, spojující Zahrán s Rijádem (Owen a Pamuk 1999, 211). Firma shromažďovala také spoustu cenných společenských a geografických informací, získaných od beduínských spolupracovníků, jež mohla poskytovat saúdskoarabské vládě, která neměla v této době jakékoli statistické přehledy o své zemi. Mimo jiné zajišťovala i překlady vládních dokumentů do angličtiny nebo se ujala financování návštěvy prince Saʿúda v USA roku 1947 (Lippman 2004, 41-51). ARAMCO se stalo do značné míry nezávislou entitou, jejíž představitelé vyjednávali se Saʿúdy nezávisle na ministerstvu zahraničí USA.

2.6 ZDROJE PŘÍJMŮ SAÚDSKÉ ARÁBIE PŘED ROPNÝM BOOMEM

Po celá 20. a 30. léta získával saúdský stát své příjmy z náboženské daně *zakátu*, jehož výběr nařídil král ʿAbd al-ʿAzíz v roce 1925. Platil se jak v naturáliích, tak i v hotovosti z chovaného dobytka. Z vlastněného zlata a stříbra se odvádělo 2,5% z jejich hodnoty. Ze zemědělské produkce se odvádělo 10%, popřípadě 5%, pokud byly plodiny pěstovány na uměle zavlažované půdě (Al-Rasheed 2010, 85). Za výběr daní mezi beduíny odpovídali šajchové kmenů a oblastní velitelé. V ichwánských obcích (*hudžar*) zastávali funkci

výběřích členové sboru *mutawwa^ca*². Výběřci byli odměňováni za své služby určitým podílem z vybraného množství peněz (Al-Rasheed 2010, 85). Důsledné vybírání daní bylo ovšem spíše výjimkou.

Kromě zakátu stát zpočátku spoléhal hlavně na příjmy ze cla, které se začalo vybírat ve výši 8% v provinciích Hidžáz a al-Ahsá'. Zejména dobytí Hidžázu na sklonku roku 1925 přineslo pro královský rozpočet citelné povzbuzení díky přílivu poutníků do obou svatých měst. Příjmy královské pokladny tak vzrostly z 210.000 liber v roce 1923 na 1,5 milionu liber šterlinků roku 1927 (Al-Rasheed 2010, 85). Poplatky z poutě společně se zahraničními dotacemi umožňovaly králi ^cAbd al-^cAzízovi jejich následnou redistribuci kmenovým šajchům s cílem posílit jejich loajalitu, a tím postupně zemi politicky centralizovat. Po nástupu ropné éry mohla vládnoucí dynastie v této politice pokračovat v mnohem větším měřítku, již bez nutnosti finanční prostředky získávat od místního obyvatelstva. Další položkou na straně daňových příjmů byla *džizja*, čili daň z hlavy, kterou odváděli podle šariatského práva nemuslimové. V souladu s právními názory radikálního učení wahhábovců byla *džizja* uvalována také na šíity, obývající převážně východní část země.

V roce 1950 nastalo hned několik změn v daňové politice stále více centralizovanějšího státu. Král ^cAbd al-^cAzíz zavedl legislativu upravující daň z příjmů, ze níž byli vyňati členové vládnoucí dynastie, příslušníci některých složek armády a státem jmenovaní náboženští činitelé. Pro výběr nově zavedené daně z příjmu i zakátu vytvořilo ministerstvo financí Odbor pro zakát a daň z příjmů (DZIT), pověřený administrativní agendou spojenou s výběrem daní (Chaudhry 1997, 76). Příjmy státu dále doplňovala široká škála poplatků,

² *mutawwa^ca* – doslova znamená „dobrovolníci“, v prvotním významu to byli hanbalovští učenci bez formálního náboženského vzdělání, kteří šířili wahhábovskou interpretaci islámu mezi nadždskými kmeny a také poskytovali ideologickou přípravu členům hnutí Ichwán. Postupně se *mutawwa^ca* přeměnila na vládou organizovanou náboženskou policii, mající za úkol dohlížet na přísné uplatňování náboženského práva šaría a kontrolovat i trestat případné porušení dobrých islámských mravů. V současné Saúdské Arábii tyto funkce zastává Výbor pro propagaci ctností a potírání hříchu (CPVPV).

jako kolkovné, komunální poplatky, poplatky za licenci k lovu ryb, za veřejné služby a také dodatečná přímá silniční daň ve výši 2% (Chaudhry 1997, 77). S narůstajícím přílivem ropné renty od konce 50. let se výběr daní od malých obchodníků, nomádů a zemědělců prosazoval čím dál, tím méně důsledně.

Roku 1952 vydal král ⁶Abd al-⁶Azíz rozhodnutí o zrušení poplatků z poutě, které v předchozích desetiletích představovaly hlavní zdroj příjmů pro saúdský stát (Chaudhry 1997, 76). V roce 1955 zprostil král Sa⁶úd všechny saúdské občany od placení daně z příjmů, zavedené jen před několika málo lety. Toto královo rozhodnutí bylo motivováno částečně pragmaticky s cílem nakolnit si veřejné mínění v mocenském soupeření s bratrem Fajsalem, zastávajícím funkci předsedy Rady ministrů. Podporu pro zrušení daně z příjmu našel Sa⁶úd také u islámských duchovních, jelikož jakékoliv zdanění kromě *zakátu* je podle islámského práva nepřipustné. Konflikt mezi královskými bratry v rozpočtové politice ale nadále pokračoval, což vedlo k opětovnému zavedení daně z příjmu a také „vstupních poplatků“ pro poutníky do svatých měst. Spor se rovněž vedl o vyjmutí specifických skupin občanů, jako příslušníků armády, národní gardy či dělnických profesí, z povinnosti odvádět některé přímé daně (Chaudhry 1997, 76-79). Mocenský spor mezi dvěma nejvýše postavenými muži ve státě měl kvůli protichůdným a vzájemně se překrývajícím, či dokonce rušícím, nařízením a vyhláškám vliv na transparentnost daňového systému i na jeho celkovou efektivitu. Zdanění se obecně začalo soustředit především na firmy, zprostředkovatele a zahraniční společnosti. S růstem dovozu do země pochopitelně rostla i celková suma i podíl příjmů vybraný na clech.

Fajsalova rozpočtová konzervativnost byla rozhodně na místě, jelikož i přes postupně narůstající příliv ropné renty byl rozpočet v 50. letech výrazně deficitní. Rozmařilá výdajová politika krále Sa⁶úda nakonec vedla k tomu, že Saúdská Arábie musela roku 1958 požádat o pomoc Mezinárodní měnový fond (Niblock a Malik 2007, 34).

Výběr daní s sebou nutně přinášel rozvinutí administrativní struktury soustřeďující se na shromažďování informací o plátcích daní. Na konci 50. let tak podle odhadů obchodní rejstřík registroval na 60% společností a 25% živnostníku z celkového počtu (Chaudhry 1997, 81). Na počátku 60. let již fungovaly instituce jako Odbor pro zakát a daň z příjmu, Celní správa a Ministerstvo průmyslu a obchodu, které se snažily získávat a někdy také mezi sebou sdílet informace o populaci relevantní pro výběr daní. Novější výzkum v oblasti regulační schopnosti státu v období před ropným boomem ale potvrzuje slabou korelaci mezi zdaňováním občanů a schopností shromažďovat relevantní informace o obyvatelstvu (Hertog 2010, 76-77). Ještě v roce 1963 stát neměl přehled ani o tom, kolik obyvatel žije v hlavním městě, přičemž jejich počet odhadoval mezi 170 000 a jedním milionem. Chyběly rovněž základní údaje o obchodu, průmyslové a zemědělské produkci či data o vývoji cen a mezd. Tisíce firem nebyly ani registrovány, a tím pádem unikaly jakékoliv administrativní kontrole. Firmy navíc vedly jen velmi zjednodušené účetnictví, pokud ho ovšem vedly vůbec (Hertog 2010, 76-77).

3. VZNIK RENTIÉRSKÉHO STÁTU A POČÁTKY MODERNIZACE

3.1 ROPNÝ BOOM SEDMDESÁTÝCH LET

Předtím, než se několikanásobně zvýšily příjmy státu z ropy na počátku 70. let, byla Saúdská Arábie spíše modelem minimálního státu, což bylo dáno jen omezenými zdroji, které ještě nedovolovaly vytvoření extenzivního a efektivního státního aparátu a infrastruktury (Niblock 2007, 32).

V 70. letech došlo v Saúdské Arábii k velkým změnám v hospodářské politice, které ovlivnily společensko-politický chod země na několik dalších desetiletí. Bezprecedentní růst cen ropy znamenal obrovský příliv peněžních prostředků, jež mohl stát investovat do nevídaného rozvoje země. Ztrojnásobením státních příjmů se otevřela cesta k vytvoření a upevnění distributivního systému a zároveň k modernizaci země. Všechny tyto faktory s sebou přinášely i zřetelnou změnu společenské struktury.

Klíčovou událostí, která ovlivnila směřování ropné politiky na několik let, se stala válečná eskalace konfliktu mezi Izraelem na jedné straně a Egyptem a Sýrií na druhé v páté arabsko-izraelské válce v říjnu 1973. Arabské státy vyvážející ropu, v jejichž čele stála Saúdská Arábie s králem Fajsalem, se rozhodly použít v nastalém konfliktu ropu jako „zbraň“ proti spojencům Izraele (Boušek 2005, 29). Král Fajsal si již v květnu pozval k rozhovoru předsedu správní rady ARAMCO Franka Jungerse a zopakoval mu stanovisko, které měsíc před tím již sdělil americkým činitelům ministr ropného průmyslu Zakí Jamání při návštěvě ve Spojených státech. Saúdská Arábie chtěla jasný politický ústupek Washingtonu v otázce blízkovýchodního konfliktu, jinak pohrozila snížením produkce ropy z tehdejších 7,2 miliónů barelů (Wanner 2002, 130). Saúdskou Arábii z ekonomického hlediska nic nenutilo pokrývat rostoucí americkou spotřebu, jelikož tehdy již stejně výnosy z prodeje černého zlata stačily pokrýt náklady na základní rozvojové projekty a další státní výdaje, a dokonce umožnily poskytnout finance Egyptu na zakoupení výzbroje.

Po propuknutí války 6. října 1973 utrpěl Izrael vážné ztráty, a proto USA odstartovaly operaci Nickel Grass, během níž byla Izraeli formou leteckého mostu dodána těžká vojenská technika. V reakci na tento vývoj se sešli 18. října 1973 ministři ropného průmyslu na zasedání v Kuvajtu. Saúdská Arábie spolu s Íránem a arabskými zeměmi sdruženými v OPEC zavedly embargo na vývoz ropy do USA a poté i několika dalších zemí. Zároveň se státy zavázaly snížit těžbu každý měsíc o 5%, dokud nebude konflikt vyřešen, a skokově navýšily její cenu o 17%. Saúdská Arábie šla v restrikcích ještě dál a snížila produkci o 10% (Al-Rasheed 2010: 132). Bylo to poprvé, kdy saúdský král, jakožto suverénní vládce, vystoupil proti společnosti ARAMCO a proti zájmu Spojených států. Nutno dodat, že ropný gigant ARAMCO vlastnil stát tehdy ještě jen z 25%. Embargo bylo zrušeno až v březnu 1974 poté, co Izrael uzavřel s Egyptem dohodu o odpoutání vojsk na Sinajském poloostrově a objevily se vyhlídky na podobné uspořádání se Sýrií na Golanských výšinách (Wanner 2002, 298; Obaid 2000, 100). Nadále se pak země snažila určovat cenu ropy podle svých národních potřeb i v součinnosti s organizací OPEC.

Ropné embargo způsobilo vážný šrám ve vztazích s USA, i když na saúdské ropě měla větší závislost západní Evropa a Japonsko. V následujícím období se saúdská vláda dohodla se Spojenými státy na udržování takové úrovně těžby, aby byla pokryta americká poptávka po ropě. To vedlo k tomu, že příjmy z obchodu s ropou dokonce překonávaly i rozvojové potřeby saúdské ekonomiky (Boušek 2005: 80). Saúdští činitelé pečlivě zohledňovali pochopitelně hlavně strategické hledisko, které spojovalo již od konce druhé světové války Saúdskou Arábii se Západem a hlavně se Spojenými státy. Ekonomické problémy západních zemí, jež by pramenily z dlouhého trvání embarga nebo vysokých cen z důvodu nízké úrovně těžby, by vedly nejenom k snížení podílu saúdské ropy na světovém trhu, ale především k ohrožení strategického vojenského spojení mezi USA a Saúdskou Arábií. Zisky z obchodu s ropou se po skončení embarga znásobily nejenom díky vyšší

produkci, ale především proto, že se surovina prodávala za do té doby nevídané ceny. Ropa, která se obchodovala v roce 1972 v celoročním průměru za 1,9 dolaru za barel vyskočila na 10,7 dolarů v roce 1974. Hodnota exportu se v daném období zvýšila více jak osmkrát na 32,6 miliardy dolarů (SAMA, 1998 in Champion 2003, 80).

Strategické spojení s USA stálo také v pozadí způsobu převzetí těžbařského sektoru státem. Saúdská Arábie se tak nevydala radikální cestou ostatních zemí, které ropný sektor prostě znárodnily bez náhrady. Finanční operace probíhala postupnou kapitálovou akvizicí, čili navyšováním státního podílu ve společnosti ARAMCO až po celkové převzetí. Nejprve se saúdská vláda dohodla s ARAMCO na 25% vlastnictví v těžebních aktivitách a poté je převzala zcela roku 1974. V roce 1980 stát nakonec získal 100% podíl ve firmě. Tehdy činil podíl saúdské ropy na světovém trhu 14%. Produkční náklady v ropném průmyslu byly velmi nízké. Zároveň díky modernizaci rostl produkční potenciál a k tomu se odhadovalo, že má země zdaleka největší potencionální rezervy (Claes 2001: 210). Po úplném převzetí ropného sektoru státem získaly vlády ropných monarchií absolutní kontrolu nad směřováním ekonomické politiky země. Kapitálové příjmy z ropného průmyslu pak výrazně převyšovaly příjmy z jiných oblastí ekonomiky (Claes 2001: 117).

Geometrickou řadou rostoucí výnosy z ropného průmyslu umožnily realizaci infrastrukturních a modernizačních projektů stejně tak jako navýšení investic v zahraničí – především v USA (Gause 1994, 44-57). Existovaly i konzervativní hlasy obávající se společenských následků překotného ekonomického rozvoje. K rychlé modernizaci se záporně stavěli hlavně konzervativní islámští učenci i někteří členové vládnoucího rodu (Champion 2003, 77). Jejich názory nemohla dynastie Saúdu jen tak přehlížet, jelikož její autorita spočívala, mimo patriarchální role v distribuci příjmů z ropy, také v obraně a šíření pravé islámské víry, čímž se myslí pochopitelně wahhábistický proud islámu. Vládnoucí dynastie se musela vypořádat s výzvou, jak skloubit modernizaci s tradičními

hodnotami saúdské společnosti. V této souvislosti si je třeba uvědomit, že wahhábistické myšlení, které se ve věroučných otázkách nezměnilo od dob svého zakladatele, považuje zavádění novot (*bid'at*) za krajně nežádoucí.

Již v období před ropným boomem došlo ke střetu mezi modernizačními opatřeními a jejich odpůrci. Zavedení televizního vysílání roku 1965 představovalo pro konzervativní proud nežádoucí novotu. Skupinka radikálů, mezi nimiž byl i synovec krále Fajsala Musá'id, se pokusila zničit televizní vysílač. Při přestřelce s pořádkovými silami byl zastřelen i samotný princ (Al-Rasheed 2010, 112, Champion 2003, 127). Tato událost měla nanejvýš tragické vyvrcholení o deset let později, kdy bratr prince Musá'ida, v souladu s neúprosnými pravidly krevní msty, zastřelil krále Fajsala, jehož považoval za viníka bratrovy smrti.

Námitky k extenzivnímu těžení ropných zdrojů k pokrývání zahraniční poptávky a překotné modernizaci byly v euforickém prostředí ropné bonanzy jen vzácným jevem. Jednou z těchto výjimek byl král Fajsal, ale jeho zavražděním v roce 1975 ztratila tato ekonomická rozvaha svého nejvýznamnějšího proponenta. Alternativní program modernizace, jež by upřednostňovala omezenou produkci a zachování surovinových zásob na delší období, ustoupil do pozadí (Mackey 2002, 45). Saúdská Arábie se vydala cestou maximalizace zisků z těžby ropy, a tak již zbývalo učinit jen rozhodnutí o způsobu využití příjmů z ropy buď k dlouhodobým investicím v zahraničí, nebo k realizaci megalomanských infrastrukturních projektů. V každém případě získala saúdská dynastie díky kontrole nad externí rentou obrovské možnosti, jak si získat prostřednictvím distribuce různých benefitů převážnou většinu společnosti.

3.2 INFRASTRUKTURNÍ ROZVOJ ZA ROPNÉHO BOOMU

V počátcích ropného boomu potřeboval stát vybudovat základní průmysl jako součást řetězce průmyslového zpracování ropy. Prostřednictvím půjček a ostatních pobídek stát zajišťoval rozvoj soukromého průmyslového odvětví, jež mělo stát na konci průmyslového řetězce. Plánovači předpokládali, že po nějakém období mohou být státem vlastněné konglomeráty částečně zprivatizovány. Tyto plány ale zůstaly jen na papíře nebo na úrovni teoretických úvah. První praktické kroky k nastartování privatizačního procesu nastaly až v novém tisíciletí, kdy byla založen Výbor pro privatizaci při Nejvyšší ekonomická radě (SEC) (Niblock a Malik 2005, 99). Velká část prostředků vynaložených na rozvojové programy měla podporovat investice soukromého sektoru a napomoci budoucí spotřebě.

V polovině sedmdesátých let již měla vláda rychlý rozvoj infrastruktury zařazen v rámci pětiletých rozvojových plánů jako svoji prioritu (Niblock a Malik 2007, 57-65). Zajištění dobré úrovně infrastruktury představovalo rekonstrukci a budování elektrické rozvodné sítě, telekomunikačních, vodárenských, odpadních a odsolovacích systémů. Dále byla nutná výstavba letišť, přístavů a silniční sítě. Soukromým firmám podnikajícím v oboru generování a rozvodu elektřiny byla poskytována podpora formou dotovaných úvěrů a dlouhodobých dotací na provoz sítě. Vláda se cíleně snažila navýšit svůj kapitálový podíl v těchto společnostech, aby mohla lépe koordinovat a kontrolovat rozvoj elektrické sítě (Niblock a Malik 2007, 66). Kromě modernizace vodárenské sítě vláda mohutně investovala do vybudování několik odsolovacích zařízení, hloubení studní, instalování čerpadel a budování přehrad. Telekomunikace se brzy dostala na mezinárodní úroveň. Od 70. let mohla Saúdská Arábie využívat telefonních, telegrafních, námořních a televizních služeb ať už po kabelu, satelitu, nebo pomocí terestrického vysílání. Za krále Fajsala také nastal obrovský nárůst vládních výdajů na vzdělání až na úroveň 10 % z celého rozpočtu (Champion 2003, 113).

Saúdští plánovači rovněž považovali za nutné zavést systém dotací na spotřební zboží, jenž by doplnil přímé vládní výdaje. Hlavním důvodem pro tento systém byla potřeba distribuce příjmů. Vznikl tak velkorysý příspěvkový program pro užitkové zboží, palivo, zemědělské produkty, sociální služby i průmyslový sektor (Mackey 2002, 358-359). Kromě distribuce příjmů měl tento program v záměru také podpořit rozvoj neropného sektoru ekonomiky pomocí levných půjček, technické asistence, průmyslových a zemědělských pobídek a preferenčního odkupu domácích produktů státem (srov. podíl neropného sektoru na HDP viz. Malik a Niblock 2007, 83).

Velké rozvojové plány s sebou nesly některá úskalí. Celkový rozsah investičních záměrů a požadavky na použití technologií si vyžádaly trvalé zapojení značného počtu zahraničních pracovníků do saúdského hospodářství. Příliv zahraniční pracovní síly znamenal kvalitativní změnu struktury saúdské společnosti. Obavy z hospodářských a společenských změn se ukázaly být opodstatněné na přelomu 70. a 80. let, kdy došlo nejen k obsazení Velké mešity v Mekce, ale i k nepokojům šiiťů ve Východní provincii v letech 1979-80. K ekonomickým problémům patřila pak zejména vysoká inflace v polovině 70. let.

Existovala i další rizika spojená se skokovým rozvojovým programem. Jednalo se hlavně o nižší kontrolu nad výdaji tohoto rozsahu a někdy také o iracionalitu některých investic. Snížení finančních zábran ve výdajích státu od 70. let vedlo často k megalomanským, ba doslova rozmařilým projektům. Za takové můžeme považovat nákladný infrastrukturní rozvoj Rijádu, tradičního sídla rodiny Sa'údu, které se mělo politickým rozhodnutím změnit v dynamické hlavní město, ačkoliv leželo mimo hlavní ekonomická centra země. V době rychle rostoucích státních příjmu nepředstavovalo přivedení nových komunikací, vodárenské sítě a rozvodu elektřiny do centrálně položeného Rijádu nepřekonatelný problém. Pochyby nad přiměřeností vynakládaných prostředků

vzbuzovala také architektonická monumentálnost dvou nově zbudovaných letišť v Džiddě a Rijádu, které přišly vládu dohromady na téměř 10 miliard USD (Dean 2003, 982). Snad nejabsurdnějším projektem bylo budování operních domů, které v prostředí nesmiřitelných wahhábistických postojů k tomuto umění neměly šanci být použity k svému původnímu účelu (Champion 2003, 109).

Rychlý růst veřejných nákupů a obchodních smluv vedl k přílivu zahraničních investorů do země. Zahraniční investor musel využít služeb místního zprostředkovatele, což sebou neslo povinnost placení různých poplatků a provize brokerovi. Takto se vytvářely skvělé příležitosti pro legální korupci, která však nebyla na domácí scéně vnímána příliš negativně, dokud se dostávalo benefitů i širokým vrstvám obyvatelstva (Mackey 2002, 212). Úlohu zprostředkovatelů, kteří mohli vybírat poplatky z realizované investice, obsazovaly hlavně osoby spojené s vládnoucí dynastií. Tyto praktiky vedly k značnému prodražování zakázek v některých sektorech, zejména v obraně. Ty nejlukrativnější kontrakty na vyzbrojování si samozřejmě přisvojili zprostředkovatelé z vládnoucí dynastie, kteří se neostýchali pobírat i 30% provize z ceny produktu nebo provedeného díla. Vláda byla nakonec roku 1977 nucena přistoupit k restrikci zprostředkovatelských provizí na maximálně 5% a omezení zprostředkovatelství na maximálně deset zahraničních společností (Champion 2003, 108). Tato nařízení ale neměla dlouhého trvání, nebo z nich byly činěny výjimky, ale nejčastěji byla interpretována zcela svévolně, a tak se z 5% stal spíše minimální podíl provize než její nepřekročitelná hranice (Hertog 2010, 113).

Budování infrastruktury bylo obrovským projektem, který během dvaceti let zajistil saúdské populaci výdobytky moderní společnosti. Některé investice, přes jejich obecný hospodářský užitek, postrádaly návratnost a přišly stát draho. Dalším problémem bylo regionální rozmístění investičních projektů do několika málo velkých aglomerací, které tak

zaznamenaly překotný ekonomický růst. Zároveň některé infrastrukturní záměry musely být později v 80. letech zastaveny kvůli úsporným opatřením a od doby svého naplánování v 70. letech již zastaraly (Hertog 2010, 119).

Nejvíce ekonomicky zatěžující prvek v období rychlého rozvoje pramenil z ochoty vlády dotovat výrobu, spotřebu i investice. Dotace měly v zásadě tři racionální záměry – podporu neropného sektoru, dosažení požadované sociální úrovně a distribuci příjmů z renty. Dotační program narazil na větší problémy se svou ufinancovatelností, než se zprvu předpokládalo (Champion 2003, 208). Saúdští plánovači nepočítali s tím, že by zisky z ropy mohly klesnout do takové míry, jako to nastalo na přelomu 80. a 90. let nebo po asijské finanční krizi.

Podstatnou výdajovou položkou byly vládní dotace na základní průmyslové a zemědělské produkty a také na celou škálu veřejných služeb. Jednalo se o dotované ceny elektřiny, paliv, telekomunikačních služeb a jiných průmyslových vstupů. Průmyslový sektor se tak stal do značné míry neefektivním výrobcem a vyvinul jen malé úsilí k tomu, aby se vymanil ze závislosti na vládní podpoře (Cordesman 2003, 291-293). Nejvíce se neekonomické nakládání se zdroji projevilo v zemědělském sektoru. Saúdská Arábie se stala soběstačnou v pěstování hned několika hlavních plodin za cenu astronomických výdajů rozpočtu a ekologické náročnosti (Cordesman 2003, 303-304). Racionálnější uvažující stát mohl ušetřit na potravinách, které mohl koupit v zahraničí a investovat ušetřené peníze například do skladovacích prostor pro potraviny v případě vnějšího ohrožení. Zaměstnanost v zemědělství klesala a z dotací profitovaly spíše velké konglomeráty než malí zemědělci (Cordesman 2003, 257). Dotace mohly být určité navázány na vhodnější výrobní metody, které by bývaly zajistily úspornější nakládání se zásobami vody.

4 ASPEKTY POLITICKÉ EKONOMIE SAÚDSKÉ ARÁBIE PO OBDOBÍ ROPNÉHO BOOMU

4.1 DAŇOVÁ POLITIKA A KAPITÁLOVÉ TRHY

Saúdská Arábie se snažila vždy přilákat nové investice, ale v 90. letech ztrácela mezi investory na přitažlivosti ve srovnání s jinými zeměmi GCC. Jedním z hlavních problémů, který brzdil příliv investic, byla vysoká firemní daň dosahující 45% (Niblock a Malik 2005, 89). Tato míra zdanění se jevila ještě větší zejména ve srovnání se zdaněním místních firem, které měly platit alespoň 2,5% ve formě náboženské daně *zakátu*, ale ani to nebylo vždy do důsledků uplatňováno (Niblock a Malik 2005, 89). Po roce 2000 vyšla Saúdská Arábie vstříc požadavkům investorů na vytvoření lepšího podnikatelského prostředí v zemi. Snížila sazbu firemní daně nejprve na 30% a od roku 2004 na 20% z čistého příjmu společnosti, bez ohledu na právní status firmy. Z této sazby jsou ale vyjmuty společnosti podnikající v sektoru zpracování a těžby zemního plynu a ropy. Zisky z prvně jmenovaného odvětví jsou zdaňovány od 30 do 85% podle výše čistých příjmů a v ropném sektoru je sazba dokonce 85% (TaxRates.cc 2009). Na cizince pracující v Saúdské Arábii se vztahuje daň z příjmů fyzických osob ve výši 20%. Celkové snížení daňové zátěže ale stejně nemůže konkurovat daňovým rájům v ostatních zemích GCC, které firmy zdaňují mnohem méně nebo vůbec.

Podle odhadů vlastnili roku 2004 saúdští občané okolo 600 miliard až 1 bilionu dolarů v cenných papírech v zahraničí. (Malik a Niblock – 2005, 90) Aby došlo ke stažení části těchto investic ze zahraničí na domácí půdu, byla roku 2003 založena burza cenných papírů (SASE). Na obchodování dohlíží Úřad pro kapitálové trhy (SACMA). Na burze mohou obchodovat občané států GCC nebo i cizinci, ti ale musí využít možnosti investovat do fondu, který spravuje některá ze saúdských bank (Luciani 2005, 90). O investice do

společností obchodovaných na saúdské burze začal být velký zájem také díky vysoké likviditě, která se vezla na vlně rostoucích cen ropy a vládních výdajů. V časovém rozmezí mezi roky 2003 až 2006 se hodnota základního indexu TASI na burze zvýšila o 700%, ale poté následoval stejně strmý pád v souvislosti s hypoteční krizí. Zpočátku bylo prostředí pro investory v plenkách – neexistovaly investiční banky, ani nezávislí brokeři. Odvětví investičního bankovníctví zaznamenalo ale rychlý rozvoj. V roce 2012 bylo na burze registrováno celkem 34 brokerských společností (Tadawul 2012).

4.2 IMPLIKACE DISTRIBUČNÍ POVAHY STÁTU

V Saúdské Arábii je k distribuci používáno mnoha neformálních sítí v podobě různých agentur či institucí, do kterých se snaží skupiny občanů zařadit. Nezpochybnitelnou roli zde hrají klientelistické a příbuzenské vazby, které prolínají sféru byrokratickou i obchodní, a tak mohou zmírnit či dokonce negovat snahu centra o úsporná opatření (Hertog 2005, 114). Mechanismus distribuce příjmů z renty je v souladu se starými kmenovými zvyklostmi, které ukládaly náčelníkovi kmene postarat se o své klienty výměnou za jejich loajalitu. Mohli bychom tak vlastně pokládat celou saúdskou společnost za jeden velký kmen, v jehož rámci platí pravidla tradiční kmenové společenské smlouvy (Champion 2003: 78). Je také zřejmé, že poskytování výhod je selektivní a odráží do velké míry zájmy členů královské rodiny. Tento systém osobních vztahů, který přerozděloval příjmy z ropného bohatství je označován jako kapitalismus *‘asabíje*³ (Champion 2003, 3).

³ *‘asabíja* označuje společenskou soudržnost založenou na několika pilířích – příbuzenství, náboženství a loajalitě. Jako první tento jev popsal Ibn Chaldún (1332–1406) ve svém díle *Muqaddima*. Podle něj výskyt této soudržnosti ve společnosti koreluje s držením politické moci. *‘Asabíja* byla silnější u nomádských kmenů, umožnila jim ovládnout městské obyvatelstvo, které ji mělo oslabenou. Usedlí původní nomádi pak *‘asabíji* v městském prostředí postupně ztráceli a byli podmaněni novými kmeny. Tento společensko-mocenský proces se tak cyklicky opakoval.

Postupem času se tak vlivem vztahů s centrem moci dostaly do popředí protěžované elity z oblasti Nadždu, které ovládly jak byznys, tak byrokracii.

Stát tak do jisté míry prorůstá do společností a tudíž oproti předpokladům teorie rentiérského státu není úplně autonomní na společnosti, jelikož musí jednat se společenskými aktéry, aby udržel stabilitu systému. Právě ropný boom umožnil rozšíření stávajících a vytváření nových institucí a sítí, které koexistují, ale nekomunikují mezi sebou. Vznikly tak převážně vertikální distributivní struktury, které byly reprodukcí společensko-ekonomického systému, jenž Steffen Hertog pojmenoval *segmentovaným klientelismem* (Hertog 2005). Tento systém klientelistických vztahů činí prosazení jakékoliv politiky vycházející z centra dosti obtížným, jelikož je systém horizontálně jen minimálně koordinován. Mnohé instituce a sítě, vzniklé za účelem podílení se na výnosech z ropného průmyslu, tak mají do značné míry vlastní dynamiku, a proto mohou zpomalit některá opatření ze strany státu, ba dokonce je v některých případech mohou znemožnit (Hertog 2005: 115).

4.3 FAKTORY OSLABUJÍCÍ DISTRIBUČNÍ SCHOPNOST STÁTU

V průběhu 80. let pokračoval v Saúdské Arábii vysoký populační nárůst a zároveň v polovině dekády významně poklesly ceny ropy. Tyto dva faktory začaly vytvářet na rentiérský systém tlaky, jež nevyhnutelně nutily stát k zavádění úsporných opatření (Champion 2003, 147). Distributivní síla státu se snížila, a tak nadále čerpali dotace z výnosů jen aktéři s dobrými konexemi, a na druhé straně se zvětšoval počet lidí, kteří se ocitli mimo hlavní proud finanční distribuce. Nabídka zaměstnání ve veřejném sektoru nestačila zaplnit poptávku ze strany mladých kandidátů na pracovní místa. Špatná

ekonomická situace samozřejmě ovlivňovala i soukromou sféru. Státní příspěvky a půjčky se v dobách nedostatku omezovaly na etablované aktéry (Hertog 2005, 121). Vlivem obrovských výdajů na podporu Iráku ve válce s Íránem a následně na první válku v Zálivu zůstaly rozpočty i přes zvýšenou cenu ropy deficitní. Situace kulminovala po ekonomické krizi, odstartované v jihovýchodní Asii roku 1997, kdy se ceny ropy pohybovaly jen kolem 10 dolarů za barel. Za této situace si saúdskoarabská vláda plně uvědomila nutnost podstatně reformovat ekonomický systém, což by zahrnovalo částečnou privatizaci, nový zákoník práce, seškrtnání dotačních položek a větší podporu soukromému podnikání (Luciani 2005, 154-156). Část zmíněných opatření byla zároveň i podmínkami pro vstup do Světové obchodní organizace (WTO). Zvýšilo se také úsilí státu přivést na pracovní trh větší počet domácích pracovních sil. Exekutiva tak začala podnikat první reálné kroky k naplnění svého záměru prosadit opatření omezující příliv zahraničních zaměstnanců, který byl prozatím jen verbální součástí několika předchozích pětiletých plánů (Champion 2003, 196).

4.4 PROBLEMATIKA VZDĚLÁVACÍHO SYSTÉMU

Problém je stále vidět ve struktuře vzdělávání, kde se jen pozvolna prosazují reformy ve školních osnovách. Vzdělávací systém tak stále neprodukuje dostatek kvalifikovaných absolventů k pokrytí poptávky ze strany soukromého sektoru. Tento problém je způsoben velkým důrazem na náboženské vzdělání a znalost islámského práva a malým příspěvkem univerzit k výzkumu a inovacím (Champion 2003, 199). Způsob vzdělávání na mnoha vysokých školách v Saúdské Arábii většinou spočívá v zastaralém memorování a napodobování, přičemž experimentální metoda a zkoumání je věcí výjimečnou. Čestnou

výjimku ve vzdělávacích institucích představuje Univerzita krále Fahda pro ropu a nerostné suroviny, jejíž absolventi jsou podnikatelskou elitou chváleni jako kompetentní (Niblock a Malik 2007, 165). Podniky potřebují především absolventy s vysokou úrovní znalostí počítačových technologií, cizích jazyků a matematiky. Jelikož má většina studentů vzdělání „humanitního“ charakteru, nachází Saúdové zaměstnání hlavně v administrativě nebo školství. Ve vládním sektoru tak pracuje 92% Saúdů, kdežto v sektoru soukromém jen 10,4% z celkového počtu pracujících (SAMA 2011, 28).

Dalším typickým aspektem pro Saúdskou Arábii je skutečnost, že z celkové pracovní síly představují ženy jen pouhých 15%. V soukromém sektoru je zastoupení žen dokonce jen 2% (SAMA 2010, 224). Tato nerovnost je dána především tím, že většina žen pracuje ve státním školství a zdravotnictví. Špatná situace na poli práce vede k dodatečným nákladům podnikatelů na rekvalifikace zaměstnanců. Nedá se ale předpokládat, že by tyto nedostatky mohly ohrozit vývoj obchodního sektoru, jelikož elita řídicí největší petrochemické a finanční podniky, stejně jako mnoho jejich technických pracovníků, má v drtivé většině vzdělání z amerických nebo evropských univerzit. Za účelem získávání absolventů s vysokou technickou kvalifikací byly v letech 2005 a 2006 zavedeny nové programy a stipendia pro zahraniční stáže v USA, ale také v zemích jihovýchodní a jižní Asie (Niblock a Malik 2007, 209). Celková akutní potřeba reformy vzdělávacího systému v zemi se zavedením těchto programů však určitě nezmenší.

4.5 INFRASTRUKTURNÍ PROJEKTY

V oblasti materiální infrastruktury jsou požadavky na její zlepšení rovněž více než opodstatněné. Na konci 80. a 90. let uvolňoval stát menší prostředky na údržbu, provoz a modernizaci některých zařízení. Podnikatelé si stěžují na problémy v telekomunikacích, špatné letištní služby, problémy s nedostatečnými dodávkami vody a elektřiny a absenci patřičně rozsáhlé železniční sítě pro dopravu těžkých nákladů. Podle zprávy National Commercial Bank z roku 2005 je potřeba na běžné zlepšení infrastruktury věnovat v následujících 20 letech minimálně 267 miliard dolarů (Niblock a Malik 2007, 207). Na rozvoji infrastruktury se samozřejmě z velké části podílí soukromí investoři, působící v rámci struktur vytvořených a dozorovaných vládou. Vláda tak plánuje přivést do země zahraniční investice v hodnotě 624 miliard dolarů do roku 2020, z čehož má jít konkrétně 170 miliard na vodárenská a elektrárenská zařízení a 100 miliard na rozvoj přístavů, silnic a dálnic. Zároveň vláda oznámila budování několika ekonomických zón v Rábighu, Há'ilu, Džizánu a Obchodní zóny krále 'Abdulláha v Rijádu (Niblock a Malik 2007, 208). Jen budoucnost ukáže, jak úspěšně budou tyto projekty realizované, ale je nanejvýš pravděpodobné, že oblasti, kde mohou podniky získat moderní a efektivní zázemí bude přibývat.

5 POLITIKA ZAMĚSTNANOSTI

5.1 PROBLEMATIKA NEZAMĚSTNANOSTI

Nezaměstnanost je v kapitalistickém systému jevem přirozeným a do určité míry nevyhnutelným. V Saúdské Arábii má ale problematika zaměstnanosti zcela jinou povahu než ve standardních tržních ekonomikách. Setrvale vysoký populační nárůst, jenž nyní přesahuje 1,5% (CIA World Factbook 2011), vytváří citelnou nerovnováhu na pracovním trhu. Nová místa zvláště pro středně a výše kvalifikované pracovníky se nevytváří odpovídajícím tempem. Poptávka po práci ale není mezi nezaměstnanými věcí samozřejmou. Zde se dostáváme do oblasti společenských postojů a sebehodnocení, které jsou typické pro většinu Saúdů. Poptávka po málo kvalifikované práci, kterou doposud vykonávají ať už legálně, či nelegálně, zahraniční pracovníci, je prakticky minimální. Mnoho Saúdů radši kvůli vlastní sebeúctě nebude mít zaměstnání vůbec, než aby zastávali takovou pozici, která je vyhrazena dle jejich názoru pro pracovníky z rozvojových zemí (Mackey 2002, 169 – 189; Bradley 2005, 131). Jakákoliv fyzická práce je pro Saúda odpudivou záležitostí, touží spíše po pozici než po práci jako takové. Za těchto okolností je přítomnost cizí pracovní síly nutností pro rostoucí ekonomiku.

Přiliv zahraničních pracovníků začal být masivní v 70. letech, v období ropného boomu. Domácí pracovní síla začala postupně vyklízet pozice v soukromém sektoru. První dva pětileté plány ostatně s importem manuální pracovní síly i příchodem zahraničních odborníků výslovně počítaly vzhledem k nutnosti efektivně dokončit množství rozvojových projektů, které umožnil přiliv ropné renty (Niblock a Malik 2007, 92). Nízký podíl zaměstnaných v saúdské populaci donutil vládu v rámci třetího pětiletého plánu (1980-1985) k přijetí prvních závazků ke snížení počtu pracovních imigrantů na 1 milion. Vývoj šel ale opačným směrem, a tak se počet zahraničních pracovníků zvýšil z 494 tisíc v roce 1970 na 2,66 milionu v roce 1984, což představovalo již téměř 60% všech pracujících

(Niblock a Malik 2007, 90-91). Na konci 90. let už bylo zahraničních pracovníků v Saúdské Arábii přes 4,5 milionu a domácí pracovní síla představovala s 2,6 milionu jen 37% celkového počtu zaměstnaných. Počet zahraničních pracovníků převyšoval i v novém tisíciletí ty domácí, a to i přesto, že na pracovním trhu našlo uplatnění na 3,6 milionu Saúdů (Niblock a Malik 2007, 199).

Problematika nezaměstnanosti je ožehavým tématem, které se nedaří saúdskoarabské vládě dlouhodobě řešit. Na základě statistických odhadů předpokládala Saúdsko-americká banka (SAMBA) během období 2001-2004 každoroční nárůst nové pracovní síly okolo 163 tisíc a vytvoření je 80 tisíc pracovních míst ročně. Z této statistiky by vyplývala celková nezaměstnanost v mužské populaci ve výši 15%, tedy více jak půl milionu nezaměstnaných (Cordesman 2003, 278). V současnosti je z celkové pracovní síly o více jak sedmi milionech lidí v aktivním věku (od 15 – 64 let) téměř 11% nezaměstnaných (srov. tab. 2 a 3). Nutno dodat, že zahraniční pracovníci představují kolem 80% pracovní síly (SAMA 2011). Ke statistikám nezaměstnanosti musíme přistupovat s vědomím toho, že nezaznamenávají osoby, které nemají zájem uplatnit se na pracovním trhu. Musíme se tedy spokojit buď s nereprezentativními oficiálními čísly nebo s pouhými odhady. Z důvodu těchto statistických obtíží dosahuje nezaměstnanost podle neoficiálních odhadů v rámci domácí pracovní síly až 25% (CIA World Factbook 2011). Vzhledem ke statistické nepřehlednosti v evidenci nezaměstnaných se nedá usuzovat na jednoznačný trend, ať už by byl vzrůstající, či klesající. Problematika nezaměstnanosti v Saúdské Arábii má nepochybně strukturální povahu a je v dohledné době neřešitelná.

Převážná většina pracovních míst je vytvářena uměle ve veřejném sektoru. Mnohdy jsou to navíc místa, která jsou neoficiálně vyčleněna pro příbuzné nebo lidi z klientelistických struktur. Tyto pozice nejsou nijak potřebné a v konečném důsledku způsobují zátěž pro státní rozpočet. Pokud by se za současné situace, bez restrukturalizace nabídky domácích

pracovních sil, začala uplatňovat politika efektivní zaměstnanosti, vedlo by to přinejmenším ve střednědobém horizontu k eskalaci nezaměstnanosti, která by mohla vyvolat závažné sociální tenze.

5.2 PROCES SAUDIZACE PRACOVNÍCH SIL

V posledních několika desítkách let a v několika ekonomických “pětiletkách” se stát snažil vytvořit prostor pro saúdské pracovníky především tím, že stanovil jako prioritu odsun námezdné síly a následnou “saudizaci” pracovního trhu. Do značné míry je to verbální proklamace, jelikož jak bylo již výše zmíněno, některé pozice se vzhledem k nezájmu místních obyvatel bez cizinců neobejdou. Mimo manuální a špatně placené práce se jedná také o vysoké manažerské posty v bankovníctví, petrochemickém průmyslu apod., které naopak zastávají odborníci ze západních zemí. Ti žijí v mnohem lepších podmínkách než statisíce pracovníků z jižní Asie, ale přesto dost izolovaně v rezidenčních čtvrtích. Jedna z nich ve městě Khobar byla terčem zběsilého útoku skupiny teroristů 29. května 2004, při kterém zahynulo 22 lidí (*The Economist*, 3. června 2004). Smutným faktem je, že podobné události a útoky na západní civilisty nejsou věcí ojedinělou.

V oblasti vysoce kvalifikované práce se poměr mezi Saúdy a cizinci pomalu přesouvá ve prospěch domácích. Například největší ropná společnost na světě Saudi ARAMCO zaměstnává již z 85% domácí pracovní sílu (*The Economist*, 3. června 2004). Nutno ale podotknout, že saúdský vzdělávací systém stále ještě není schopen produkovat dostatek kvalifikovaných pracovníků na manažerské pozice a pro technické obory (Bradley 2005, 132).

V roce 1997 bylo učiněno několik radikálních kroků k zajištění většího podílu Saudů na pracovním trhu v zemi. Vláda vyhlásila amnestii pro ilegální pracovníky, kteří mohli ze země odejít bez postihu. Této možnosti využilo více než 500 tisíc lidí. Po vypršení platnosti amnestie následovaly rozsáhlé zátahy policie na nelegální pracovníky, které vyústily v zatčení více než 2500 osob (Cordesman 2003, 274). Tato represivní opatření byla doplněna roku 2000 uvalením povinností na zaměstnavatele, aby zvýšili meziročně podíl domácích pracovníků o čtvrtinu. Docházelo také k odmítání udělování víz pro pracovní migranty usilující o práci v určitých oborech. Všechno toto úsilí ale bylo ve skutečnosti neúspěšné. Doposud zůstává v soukromém sektoru pouze 10,4% domácích pracovníků (SAMA 2011, 28). Zbytek pracovních pozic zastávají migranti, kteří jsou pro zaměstnavatele mnohem levnější. Jejich práva jsou také okleštěna. Narozdíl od občanů například nemají nárok obrátit se na pracovní soud, zaměstnavatelé je nutí pracovat i více jak 16 hodin denně nebo jim zadržují mzdu (US Department of State 2007). Přes snahy vlády dohodnout bilaterální podmínky pro cizí pracovníky dochází k tomuto neoprávněnému jednání poměrně často. Asi nejhorší postavení mají domácí služebné, které pod vlivem neúměrného pracovního zatížení, či dokonce týrání, nacházejí poslední útočiště na zahraničních ambasádách. Nejtragičtější případy takto týraných osob končí někdy i jejich sebevraždou (Mackey 2002, 365).

Podle pětiletého plánu vyhlášeného roku 2001 mělo najít práci v tomto období téměř 500 000 saúdských občanů. Nové místa měla vzniknout především racionalizací najímání zahraničních pracovníků a vyhrazením některých sektorů jen pro státní příslušníky (Cordesman 2003, 279). Projekt saudizace nachází třecí plochy především mezi domácím byznysem a státní byrokracií. Na pomezí těchto sektorů pak funguje celá síť brokerů, kteří se snaží díky privilegovanému přístupu k úředníkům zmírnit dopady některých regulačních opatření týkajících se pracovního trhu. Snaha soukromého sektoru o obcházení pravidel

měla v tomto případě defenzivní charakter, narozdíl od zadávání zakázek, které většinou provázel bezskrupulózní rent-seeking.⁴

5.3 AKTIVITA STÁTNÍ INSTITUCÍ V POLITICE ZAMĚSTNANOSTI

Klíčovým faktorem pro sociální stabilitu bude schopnost státu vytvořit dlouhodobý koncept politiky zaměstnanosti, schopný zabezpečit pracovní místa pro saúdské občany v soukromého sektoru, jejichž vytvoření bude zároveň pro zaměstnavatele ekonomicky rentabilní (Niblock a Malik 2007, 25). Předchozí vývoj potvrdil, že proces saudizace je v otevřené ekonomice bez striktně uplatňované regulace pracovního trhu odsouzen k neúspěchu. V konkurenčním prostředí soukromého sektoru se zaměstnavatelům vyplácí přijímat zahraniční pracovní sílu více než Saúdy. Ve snaze vyhnout se kvótám vztahujícím se na počet zahraničních pracovníků dokázal soukromý sektor vytvořit řadu instrumentů, jak tato omezení obejít (Hertog 2010, 193). Trvání této nepřehledné situace bylo zapříčiněno především rozdělením agendy saudizace pracovních sil mezi několik ministerstev a úřadů a také slabou koordinací na střední úrovni administrativy při transparentním prosazování jasně stanovených pravidel.

V některých případech ale přistupovaly úřady k restrikcím a kvótám na zaměstnávání zahraniční pracovní síly tak důsledně, že to ohrožovalo existenci dotčených podniků. Jedním z příkladů byl zátah inspektorů ministerstva práce na cestovní kanceláře v Rijádu roku 2004. Úřady bez větší koordinace s cestovním sektorem začaly vynucovat 100% podíl saúdských pracovníků v cestovních kancelářích (Hertog 2010, 204). To by se prakticky

⁴ Rent-seeking představuje takové chování, které má za svůj výhradní cíl zajištění si přístupu k distribuované rentě nebo k výhodě pomocí manipulace politického nebo společenského prostředí.

rovnalo likvidaci některých společností. Reprezentanti cestovního sektoru ale rychle vytvořili výbor, který celou záležitost konzultoval u prince Sattáma, zástupce guvernéra Rijádu. Velké firmy konzultovaly celou záležitost též přes tajemníka Nejvyšší rady pro turistiku (SCT) prince Sultána bin Salmán se samotným ministrem obrany princem Sultánem, pod kterého SCT formálně spadá. Přednesení záležitosti u nejvýše postavených princů se ukázalo jako velmi účinné a přineslo své plody v podobě vyhlášení tříletého odkladu na dosažení 88% poměru domácích pracovníků v cestovním sektoru (Hertog 2010, 208). Tato lhůta se navíc ještě jednou prodloužila až do roku 2009. Snahy vlády o zvýšení procenta saúdských zaměstnanců formou převážně nekonceptně prosazovaný restrikcí se tedy ukázaly dosud jako neúspěšné a zároveň také jen ztěží proveditelné.

Cesta k zvýšení podílu domácích pracovníků vede jen přes dlouhodobý proces reforem v systému vzdělávání, který bude produkovat kvalifikovanou a poptávanou pracovní sílu, jež bude přiměřeně zaplacená tak, aby to neohrozilo zaměstnavatelovu konkurenceschopnost v mezinárodním měřítku. Tento proces vyžaduje aktivní a širokou angažovanost státních orgánů, které se budou muset vypořádat s pestrými zájmy společenských skupin jak na straně pracovní síly, tak na straně velkých zaměstnavatelů. V neposlední řadě ale bude hrát neméně důležitou roli schopnost Saúdů změnit některé postoje a návyky vztahující se k práci jako takové.

6 INTERAKCE MEZI VEŘEJNÝM A SOUKROMÝM SEKTOREM

6.1 CHARAKTER STÁTNÍCH INSTITUCÍ

Většina státních institucí, především ministerstev, je pod kontrolou členů královské rodiny - tudíž jsou to spíše domény pod gescí hlavního patrona. Sít klientů pak soupeří o co nejlepší pozici ve vertikální struktuře. Dalším jevem bránícím vyšší efektivitě i celkové úspornosti je nadměrný počet zaměstnanců ve státních agenturách a úřadech, jenž je nezřídka dán závaznými předpisy pro přijímání čerstvých absolventů (Hertog 2005, 125). S tímto jevem je pak spojena i nižší kvalifikovanost pracovníků, která je do jisté míry zapříčiněna i existující strukturou systému vzdělávání, jak již bylo uvedeno v předchozí části. Přes klientelistickou strukturu ministerstev, ale fungují některá velmi dobře. Výstavní skříní je Ministerstvo ropy a nerostných surovin nebo Saúdskoarabská měnová agentura (SAMA). Jedním z přetrvávajících problémů jsou hlavně zvláštní vztahy mezi politickou administrativou a byznysem, které jsou spojeny s korupcí a nedostatečným ekonomickým managementem (Champion 2003, 137-139).

6.2 PROLÍNÁNÍ SOUKROMÉHO A STÁTNÍHO SEKTORU

Pokud budeme vycházet z definic soukromého sektoru, jako skupiny podniků vlastněných osobami či skupinami nereprezentující stát, a veřejného sektoru, jako souhrnu státních institucí a státem vlastněných podniků, musíme konstatovat, že v případě Saúdské Arábie je linie dělící oba sektory dosti zamlžená. Problém spočívá v míře, do jaké stát vlastní nebo kontroluje určitý podíl ve společnostech působících v obchodním a průmyslovém sektoru. Typickým příkladem je korporace SABIC (Saudi Arabian Basic Industries Corporation), ve které má stát 70% podíl. Její aktivity spočívají hlavně ve spolupráci na vládních rozvojových projektech, navíc její správní radě předsedá ministr

průmyslu. Podobné je to i s největší bankovní institucí v zemi National Commercial Bank, kde stát odkoupil podíl od původních soukromých vlastníků do výše 70%. Její aktivity však figurují ve vládních statistikách pod soukromým sektorem (Niblock a Malik 2007, 26). Společností, které kombinují soukromý i státní kapitál, je celá řada. Tento typ vlastnické struktury není omezen jen na bankovníctví, ale najdeme jej i ve stavebnictví, dopravě a zemědělství. Podíl státu v těchto společnostech, figurujících ve statistikách jako soukromý sektor, je natolik významný, že stěží můžeme mluvit o skutečném privátním sektoru. Z celkové tržní kapitalizace společností obchodovaných na saúdské burze je celá jedna třetina ve vlastnictví státu (Niblock a Malik 2007, 26). Další spornou součástí soukromého sektoru jsou zahraniční firmy účastnící se společného podnikání se státními organizacemi. Produkce vzešlá z této spolupráce je opět uváděna ve statistikách pro soukromý sektor. Přitom tyto společnosti jen staví nebo provozují průmyslové podniky vlastněné a kontrolované státem. Z těchto důvodů je velmi těžké hodnotit sílu a význam privátního sektoru. Můžeme ale na základě rostoucího HDP vycházejícího z tohoto sektoru usuzovat, že jeho úloha v ekonomice roste, a to i s vědomím jeho problematického vymezení. V případě mnoha firem a podniků by se spíše dalo hovořit o korporátním sektoru než privátním (Niblock a Malik 2007, 27).

Při hodnocení role soukromého sektoru v ekonomice Saúdské Arábie se lze v odborné literatuře setkat s dosti odlišnými názory. Důležitým aspektem jsou vztahy soukromého sektoru a státu. Víceméně panuje shoda, že saúdská vláda je čas od času ovlivňována subjekty ze soukromého sektoru. Spornou otázkou zůstává, zdali je toto ovlivnění výsledkem vlivu soukromého sektoru v ekonomice, nebo je to výsledek fungování klientelistických vazeb mezi obchodníky a státními úředníky (Niblock a Malik 2007, 21). Je logické, že individuální ovlivnění má za cíl získat individuální výhody, což může podlamovat koherentní ekonomickou politiku. Kolektivní tlaky soukromého sektoru mohou

také naopak vytvářet dobrou spolupráci s vládou, která může podpořit rozvoj celého sektoru. Obě možnosti jsou produktem situace, kdy díky rentiérskému systému ekonomiky existuje stát s velkou mírou autonomie na jakékoliv větší společenské skupině v zemi (Niblock a Malik 2007, 21). Jediným vitálním zájmem takového státu je pak bezpečnost fungování klíčového odvětví (v případě Saúdské Arábie těžby ropy), z jehož příjmů se pak dá utlumit jakákoliv nespokojenost v zemi. Proto vláda pochopitelně favorizuje ty podniky, které dokáží zajistit provoz infrastruktury tohoto odvětví. Stát zásadně určuje povahu a intenzitu vztahů s těmito podniky a také rozhoduje o tom, jakou budou hrát tyto aktéři úlohu v plnění vládních cílů. Tato pozice je ale silně závislá na schopnosti vytvořit dostatečně velké zisky z prodeje ropy, jejíž cena byla v průběhu několika posledních desetiletí značně volatilní.

Období vysokých cen ropy dává předpoklad k vytváření především osobních konexí mezi státními úředníky a investory. Kiren Chaudhry upozorňuje na skutečnost, že státní zakázky byly udělovány investorům z oblasti Nadždu, odkud je i většina úředníků. Tito investoři ani zpravidla neměli delší zkušenost s fungováním v byznysu. Jejich působení pak mělo především za cíl jak obohacení vlastní, tak i jim nakloněných úředníků (Chaudhry 1997, 158-163). Tyto způsoby si zvláště v 70. a 80. letech osvojila především vládnoucí rodina, jejíž princové zadávali zakázky firmám, v nichž sami vlastnili podíl. Otázkou je, jestli vysoce postavení princové představovali základní prvek v utváření systému těchto osobních kontaktů. Chaudhry naopak vidí jako zásadnější roli nižších úředníků, jejichž konexe vycházely z osobních nebo rodinných vztahů. Pokud pomineme důležitost jedněch nebo druhých, zůstává nám jasný fakt, že do byznysu vstupovali noví aktéři, opírající se o začlenění do klientelistických struktur v administrativě. Tato nová skupina byznysmenů původem z Nadždu postupně vytlačila roli už zavedených obchodnických rodin z Džiddy a Mekky (Chaudhry 1997, 160-161). Profitovala díky osobním konexím a preferenčnímu

přístupu k informacím na kontrolovaném systému dotací a státních zakázek. Z logiky věci neměli tyto protěžované podnikatelské kruhy jakýkoliv zájem na zavádění liberalizovanějšího systému. V konečném důsledku to ale vedlo k vytvoření méně konkurenceschopného soukromého sektoru, který byl závislý na státní podpoře a subvencích (Chaudhry 1997, 291).

Druhou cestu k interpretaci představuje studie Giacoma Lucianiho. Podle něj zaznamenal soukromý sektor pozvolný pokrok až vytvořil protipól vládní moci (Luciani 2005, 180). Období ropného boomu poskytlo soukromému sektoru základ, na kterém mohl profitovat a stát se důležitým prvkem národního hospodářství. V období nízkých cen ropy se pak projevila naplno jeho důležitost pro rozvoj ekonomiky. Ačkoliv soukromý sektor měl možnost díky relativní autonomii státu jen sporadicky ovlivnit rozvojový program vlády v 80. a 90. letech, začal se v tomto období profilovat jako nezávislý prvek na vládní kontrole a vedení (Luciani 2005, 180-181; Niblock a Malik 2007, 23). Po roce 2000 vláda přišla s širokým spektrem ekonomických reforem, které již vycházely z uznání úlohy soukromého sektoru a viděly nutnost spolupráce s ním. Luciani dochází k závěru, že v Saúdské Arábii nyní existuje třída podnikatelů nezávislých na státu, která tlačí na transparentní systém oproštěný od korupce. Rovněž práce Mary Okruhlik se přiklání k výkladu, že recese po roce 1983 a její následky vedly k větší nezávislosti soukromého sektoru, jelikož se tehdy musel více spoléhat na své zdroje, a tudíž začal i více kritizovat vládní politiku (Okruhlik 1999, 302).

Steffen Hertog ve své knize dokumentuje, jak se v poslední době rozšířily možnosti privátního sektoru vyjádřit se k ekonomické politice. Jedním ze způsobů je komunikace postojů byznysu k ekonomickým reformám na půdě Nejvyšší ekonomické rady (SEC) nebo při jednání Poradního shromáždění. Návrhy zákonů jsou také diskutovány na zasedáních obchodních a průmyslových komor. Je ale mimo veškerou pochybnost, že formování

ekonomické politiky je v konečné fázi v rukou státních úřadů, které projednávají záležitosti přednostně s klientelistickými strukturami. Podnikatelská třída je poměrně sofistikovaná i dobře organizovaná v obchodních komorách, ale nejeví zájem aktivně se podílet se na formování politických rozhodnutí mimo záležitostí týkající se distribučního systému (Hertog 2010, 257). Ekonomické reformy podle Hertogova tvrzení nemohly být zbržděny jen osobními vazbami mezi sférou byznysu a státními úředníky. Překážku reforem a jejich rychlého uplatňování lze vidět v segmentovaném klientelismu. Státní úřady se vyvinuly do formy vyhrazených domén pro elitní aktéry, získaných na základě dohody a kompromisů vyjednaných s královskou rodinou. Každá tato doména může být vnitřně efektivně fungující organizací, ale chybí zde integrovaný horizontální proces koordinace mezi těmito organizacemi nebo ministerstvy (Hertog 2005, 137).

ZÁVĚR

V předcházejících oddílech byla popsána cesta Saúdské Arábie od ropného boomu po první desetiletí 21. století. Záměrem bylo zhodnotit způsob jakým probíhala přeměna státních struktur vlivem přísunu externí renty z ropy v tomto období. Cílem bylo na jedné úrovni popsat, jakým způsobem rentiérská ekonomika ovlivňuje či podmiňuje vznik a fungování státních struktur, a na základě závěrů z tohoto výzkumu provést srovnání mezi základními hypotézami teorie rentiérského státu na jedné straně a individuálním případem Saúdské Arábie na druhé.

Saúdská Arábie představuje do dnešního dne rentiérský systém, který v mnoha ohledech odpovídá dnes již klasickému výkladu teorie rentiérského státu v podání Mahdaviho (1970) nebo Beblaviho a Lucianiho (1987). Rozhodování o směřování politiky bylo od založení státu plně v rukou vládnoucí rodiny Ál Sa'úd. Špičky vládnoucí dynastie dohlížely na distribuci renty sobě a svým klientům a rozhodně neměly nejmenší zájem sdílet moc s jinou skupinou, ať už by byla ustavena na základě kmenovém, politickém, zájmovém nebo institučním. Přibližně do období 50. let nepředstavoval centralizovaný, paternalistický systém rozhodování vzhledem k nevyvinutosti státních struktur a omezenosti politické agendy velký problém pro fungování „minimálního“ státu. Dnes je vlivem komplexnosti politiky a technické povaze řady problémů jen stěží možné o všem rozhodovat na centrální, tedy v případě Saúdské Arábie, rodinné úrovni. V předchozím textu jsme na příkladě agendy saudizace pracovních sil dokumentovali případ, kdy až zásah nejvýše postavených princů dokázal usměrnit chod administrativního systému. Je nanejvýš zřejmé, že takovéto zásahy mají namátkovou povahu a nemohou být standardním postupem pro vytváření stabilního, předvídatelného fungování politického systému.

Limity direktivní schopnosti státu se začaly projevovat zejména od druhé poloviny 90. let, kdy vyvstala potřeba komplexních hospodářských reforem. Jde především o celkově

nízkou schopnost prosazovat reformy a regulace, jak bylo dokumentováno na případech politiky *saudizace* pracovních sil, provizního systému pro zprostředkovatele nebo výběru daní. Na druhé straně některé reformy, které nevyžadovaly koordinaci více institucí, jako zavedení burzovního systému a částečná privatizace státních podniků, byly korunovány úspěchem. Teorie rentiérského státu ale předpokládá, že stát je schopný prosadit jakoukoliv změnu politiky poměrně hladce a nepočítá s byrokratickou zátěží nebo funkční opozicí. Saúdská Arábie tak představuje v současné době případ, který se poněkud odchyluje od obecných předpokladů teorie rentiérského státu. Osud mnoha reform byl často předurčen roztržitou strukturou státních institucí a zájmy klientelistických sítí. Organizační neúspěchy a těžkopádnost administrativy byly dány v mnoha případech nízkou úrovní koordinace mezi státními orgány stejné úrovně a převahou vertikálních vazeb k nadřízeným institucím, ale ještě mnohem častěji až přímo k centru moci. Mnoha reformám se rovněž postavila do cesty schopnost podnikatelského sektoru a části byrokracie s ním spolupracující obcházet, nebo doslova ignorovat nové regulace či nařízení. Některé jevy, typické pro saúdský systém, jako jsou nekontinuální prosazování politických rozhodnutí, vysoce hierarchizovaná struktura, klientelistické vazby mezi byznysem a byrokracií, síť zprostředkovatelů mezi soukromým a státním sektorem a přílišná autonomie některých institucí, vznikaly už od samotného počátku vytváření státních institucí v 50. letech 20. století. S přílivem obrovského kapitálu z ropné renty došlo jen k vyhranění a expanzi zmíněných jevů, nabobtnání byrokracie a zvýraznění distribuční povahy státu. Když bylo nutné změnit hospodaření státu, ukázaly se tyto struktury jako příliš velká přítěž.

Rozpočet Saúdské Arábie byl od roku 1983 do roku 1999 setrvale deficitní (Cordesman 2003, 395), přesto ekonomické reformy představovaly jen ústní deklarace bez praktického účinku, zatímco vývoj státního hospodaření šel ke kolapsu. Reformy se začaly prosazovat až ke konci 90. let, kdy se k moci dostal korunní princ ^cAbdulláh poté, co se král Fahd stáhl

ze zdravotních důvodů z aktivní politiky. Reformy sledovaly několik hlavních záměrů - efektivní regulaci distribuční povahy státu, vytvoření prostředí pro podnikání a investice, integraci do mezinárodních ekonomických struktur a v neposlední řadě vytváření pracovních míst zejména v soukromém sektoru. Snaha o prosazení většiny z těchto reforem plně ukázala neefektivitu a fragmentaci byrokracie a úskalí nepřehledných pravidel. Naplno se projevila také silná blokační schopnost neformálních klientelistických struktur a zprostředkovatelských vazeb.

Zbývá tedy posoudit, v jakých bodech se Saúdská Arábie shoduje nebo rozchází se základními hypotézami teorie rentiérského státu, tak jak byly popsány v úvodní kapitole. Základní charakteristikou rentiérského státu je externí povaha příjmů, které činí stát autonomním na společenských zájmech. Stát není nucen vybírat daně, což přispívá k jeho nezávislosti na občanech, která se projevuje v silném omezení demokratické odpovědnosti a oslabení širší participace občanů v rozhodovacích procesech (Luciani 1990; Mahdavi 1970: 466; Crystal 1995). Teorie se přiklání k tomu, že občané nemají o politickou participaci a rozhodování o nakládání se zdroji přílišný zájem, pokud nejsou finanční zdroje vybírány od nich, ba naopak stát je schopen pro ně zajistit mnoho sociálních výhod a privilegií. Pro tuto hypotézu se nepodařilo najít dost podpůrných argumentů, jelikož údajný nezájem občanů může být dán také slabou agregací politických zájmů, která je u Saúdské Arábie navíc akcentována nesčetnými právními omezeními, jako je například zákaz politických stran a sdružení.

Jednu z charakteristik rentiérského státu představuje rozšíření mentality rent-seeking, tedy snahy profitovat na rentě prostřednictvím odklonění veřejných zdrojů či získáváním výhod. Terry Lynn Karl ve své studii dochází k závěru, že k překonání „prokletí nerostných zdrojů“ (*resource curse*) je nezbytné zavržení chování sledující rent-seeking u domácích i zahraničních aktérů a přikročení k „nové společenské smlouvě“ založené na

transparentnosti při distribuci renty (Karl 2007, 257). S tímto závěrem nelze než souhlasit. Cílem této diplomové práce bylo mimo jiné i zhodnotit, jestli jsou takové změny v zakořeněných praktikách dosažitelné, nebo jestli se už ve skutečnosti nějak projeví. Vnímání státu jako primárně distribučního aktéra, jenž poskytuje dotace, zvýhodnění a zakázky, stále u saúdské populace přetrvává. Ukazuje se, že všeobecná akceptace nové společenské smlouvy, která by bránila rent-seekingu, je jenom zbožným přáním.

Jednou z hlavních charakteristik rentiérského státu je autonomie státu na společenských faktorech. Na příkladu Saúdské Arábie vychází najevo, že musíme pečlivě rozlišovat, co se pod obecným pojmenováním autonomie státu v rentiérských systémech myslí. Pokud bychom autonomii rozdělili na možnost státu volně ustavovat instituce, úřady a agentury, jistě bychom Saúdskou Arábii mohli klasifikovat jako rentiérský stát s typickou přebujelou byrokracií, vzájemně si konkurujícími státními institucemi a nejasnými nebo překrývajícími se pravomocemi mezi jednotlivými resorty a agenturami. V této oblasti nelze zatím sledovat nějakou koncepčně radikální politiku směřující k větší efektivitě systému. Stát tento způsob fungování sice stojí nemalé náklady, ale zatím si jej může dovolit.

Jiným případem je ale autonomní schopnost změnit, zrušit, nebo regulovat státní instituce či přimět jednotlivé agentury k aktivní spolupráci na reformách. V tomto významu se autonomie státu jeví jako velmi omezená. Řada reformních projektů skončila neúspěšně, nebo čelila značným obtížím při realizaci. Kořeny těchto problémů je možné vidět v klientelistických vazbách, jež jsou příliš rozvětvené a mají schopnost reformní úsilí nevyhovující jejich zájmům zhatit, nebo přinejmenším zdržet. Omezenost autonomie státu se tak plně ukázala v procesu prosazování reformy a politickém rozhodování obecně.

Na druhou stranu se ale potvrdila celková odolnost režimu přestát několikaletá období, kdy docházelo k redukci příjmů z ropné renty, přičemž byla oslabena distribuční schopnost

státu, která se rozvinula do extrémních rozměrů za ropného boomu. Pokles v příjmech státu tak nemusí představovat bezprostřední ohrožení životaschopnosti celého systému.

Na základě zkoumání několika klíčových aspektů ekonomiky Saúdské Arábie lze definovat základní předpoklady k úspěšnému hospodářskému rozvoji země. Nejdůležitější problematikou se jeví politika zaměstnanosti. Jen za předpokladu vytvoření dostatku pracovních míst, která budou obsazena kvalifikovaným, schopným a přiměřeně placeným personálem, může být dlouhodobě dosaženo společenské stability. V této oblasti nelze vidět příliš optimismu do budoucna, jelikož vůdčí sektory, zajišťující největší podíl Saúdské Arábie na světovém trhu (petrochemický průmysl a finančnictví), mají jen malé požadavky na počet zaměstnanců. Většina pracovní síly tak bude i nadále tvořena imigranty, jelikož ti umožňují zaměstnavatelům udržet díky nízkým nákladům vyšší konkurenceschopnost.

Zásadním motivačním faktorem pro aplikaci ekonomických reforem byla nutnost plnění přístupových kritérií pro členství Saúdské Arábie ve WTO. Členství v této organizaci s sebou přináší také závazek zvyšování transparentnosti a předvídatelnosti v obchodním prostředí. Tato skutečnost pak umožňuje optimistické vyhlídky pro dynamicky se rozvíjející soukromý sektor, který má obecně dostatek vlastních zdrojů a začíná být lépe organizován. Svou roli zde hrají zejména obchodní komory, jejichž postavení a nezávislost se postupně posiluje. Většina jejich správních rad je volena majoritním způsobem, a jsou tak zřejmě jedinou institucí v zemi, kde funguje nefalšovaná volební soutěž. Tyto organizované struktury soukromého sektoru pak mohou i účelněji vystupovat směrem k vládě.

SEZNAM LITERATURY

MONOGRAFIE

Aarts, Paul, and Nonneman, Gerd, eds. 2005. *Saudi Arabia in the Balance. Political Economy, Society, Foreign Affairs*. London: Hurst & Company.

Amuzegar, Jahangir. 2001. *Managing the Oil Wealth: OPEC's Windfalls and Pitfalls*. London, New York: I. B. Tauris.

Ayubi, Nazih N. 2006. *Over-stating the Arab State*. London, New York: I.B.Tauris.

Beblawi, Hazem, and Giacomo Luciani, eds. *The Rentier State*. London: Croom Helm, 1987.

Beblawi, Hazem. 1990. „The Rentier State in the Arab World.“ In *The Arab State*, ed. Giacomo Luciani, 85-98. Berkeley: University of California Press.

Beránek, Ondřej. 2007. *Saúdská Arábie mezi tradicemi a moderností*. Volvox Globator.

Bradley, John. 2005. *Saudi Arabia Exposed: Inside a Kingdom in Crisis*. New York: Palgrave Macmillan.

Bouček, Jaroslav. 2005. *Saúdská Arábie*. Praha: Libri.

Champion, Daryl. 2003. *The Paradoxical Kingdom: Saudi Arabia and the Momentum of Reform*. London: Hurst & Company.

Chaudhry, Kiren Aziz. 1997. *The Price of Wealth. Economies and Institutions in the Middle East*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Chevalier, Jean-Marie. 1976. "Theoretical Elements for an Introduction to Petroleum Economics." In *Market, Corporate Behaviour, and the State* (eds.) A. P. Jacquemin, H. W. DeJong. Hague: Martinus Nijhoff.

Claes, Dag Harald. 2001. *The Politics of Oil Producer Cooperation*. Boulder/Oxford: Westview Press.

Commins, David. 2006. *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*. London: I. B. Tauris.

Cordesman, Anthony. 2003. *Saudi Arabia Enters the Twenty-First Century: The Political, Foreign Policy, Economic, and Energy Dimensions*. Westport: Praeger.

Crystal, Jill. 1995. *Oil and Politics in the Gulf. Rulers and Merchants in Kuwait and Qatar*. New York: Cambridge University Press.

Dean, Lucy, ed. 2003. *The Middle East and North Africa 2004. (Regional Surveys of the World)*. London: Routledge.

Fandy, Mamoun. 2001. *Saudi Arabia and the Politics of Dissent*. New York: Palgrave.

Gause, Gregory. 1994. *Oil Monarchies. Domestic and Security Challenges in the Arab Gulf States*. New York: Council on Foreign Relations Press.

Gombár, Eduard. 2004. *Kmeny a klany v arabské politice*. Praha: Karolinum.

Herb, Michael. 1999. *All in the Family*. Albany: State University of New York Press.

Hertog, Steffen. 2005. "Segmented Clientelism: The Political Economy of Saudi Economic Reform Efforts." In *Saudi Arabia in the Balance*, eds. Paul Aarts and Geerd Nonneman, 111-143. New York: New York University Press.

Hertog, Steffen. 2010. *Princes, Brokers, and Bureaucrats: Oil and the State in Saudi Arabia*. London: Cornell University Press

Karl, Terry Lynn. 1997. *The Paradox of Plenty: Oil Booms and Petro-States*. Los Angeles: University of California Press.

Karl, Terry Lynn. 2007. "Ensuring Fairness. The Case for a Transparent Fiscal Social Contract." In *Escaping the Resource Curse*, eds. Macartan Humphreys, Jeffrey Sachs, and Joseph Stiglitz, 256-286. New York: Columbia University Press.

Kostiner, Joseph. 1993. *The making of Saudi Arabia 1916-1936: From chieftaincy to monarchical state*. New York: Oxford University Press.

Luciani, Giacomo, ed. 1990. *The Arab State*. Berkeley: University of California Press.

Luciani, Giacomo. 2005. „From Private Sector to National Bourgeoisie: Saudi Arabian Business.“ In *Saudi Arabia in the Balance*, eds. Paul Aarts and Geerd Nonneman, 144-181. New York: New York University Press.

Lippman, Thomas W. 2004. *Inside the Mirage: America's Fragile Partnership with Saudi Arabia*. Boulder: Westview Press.

Mahdavy, Hossein. 1970. „The Pattern and Problems of Economic Development in Rentier States: The Case of Iran.“ In *Studies in the Economic History of the Middle East*, ed. M. A. Cook, 428-467. Oxford: Oxford University Press.

Marcel, Valérie. 2006. *Oil Titans. National Oil Companies in the Middle East*. London: Brokings Institution Press/Chatham House.

Marx, Karl. 1956. *Kapitál, kritika politické ekonomie, sv. 3*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury. Online verze:
<http://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1894/kapital3>.

Niblock, Tim, and Monika Malik. 2007. *The Political Economy of Saudi Arabia*. New York: Routledge.

Niblock, Tim, and Monika Malik. 2005. "Saudi Arabia's Economy: The Challenge of reform." In *Saudi Arabia in the Balance*, eds. Paul Aarts and Geerd Nonneman, 85-11. New York: New York University Press.

Obaid, Nawaf. 2000. *The Oil Kingdom at 100. Petroleum Policymaking in Saudi Arabia*. Washington: The Washington Institute for Near East Policy.

Owen, Roger, and Sevket Pamuk. 1999. *A History of Middle East Economies in the Twentieth Century*. Cambridge: Harvard University Press.

Al-Rasheed, Madawi. 2007. *Contesting the Saudi State. Islamic Voices from a New Generation*. New York: Cambridge University press.

Al-Rasheed, Madawi. 2010. *A History of Saudi Arabia*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

Ricardo, David. 1821. *On the Principles of Political Economy, and Taxation*. London: John Murray.

Schlumberger, Oliver. 2007. *Debating Arab Authoritarianism: Dynamics and Durability in Nondemocratic Regimes*. Stanford: Stanford University Press.

Simmons, Matthew. 2005. *Twilight in the Desert. The Coming Saudi Oil Shock and the World Economy*. Hoboken: John Wiley & Sons.

Smith, Adam. 2009. *The Wealth of Nations*. Digireads.com.

Vitalis, Robert. 2007. *America's Kingdom. Mythmaking on the Saudi Oil Frontier*. Stanford: Stanford University Press.

PERIODICKÁ LITERATURA

„A Survey of Saudy Arabia.“ 2006. *The Economist*,. January 7.

Brunschweiler, Christa N., and Erwin H. Bulte. 2009. “Natural Resources and Violent Conflict: Resource Abundance, Resource Dependence and the Onset of Civil Wars.” *Oxford Economic Papers*. 61, No. 4: 651-674.

Chaudhry, Kiren Aziz. 1994. “Economic Liberalization and Lineages of the Rentier State.” *Comparative Politics*. 27, No. 1: 1-25.

Collier, Paul, and Anke Hoeffler. 1998. “On Economic Causes of Civil War.” *Oxford Economic Articles*. 50, No. 4: 563-573.

Collier, Paul ,and Anke Hoeffler. 2004. “Greed and Grievance in Civil War.” *Oxford Economic Papers*. 56, No. 4: 563-595.

Elbadawi, Ibrahim, and Nicholas Sambanis. 2002. “How Much War Will We See? Explaining the Prevalence of Civil War,” *Journal of Conflict Resolution*. 46, No. 3: 307-334.

Okruhlik, Gwen. 1999. „Rentier Wealth, Unruly Law, and the Rise of Opposition: The Political Economy of Oil States.“ *Comparative Politics*. 31: 295-315.

Ross, Michael L. 2001. “Does Oil Hinder Democracy?” *World Politics*. 53: 325-361.

Shepherd, Ross A. 1970. “Economic Rent and the Industry Suply Curve,” *Southern Economic Journal*. 37 (2): 209-211.

Smith, Benjamin. 2004. „Oil Wealth and Regime Survival in Developing World, 1960 – 1999.“ *American Journal of Political Science*. 48: 232-246.

de Soysa, Indra. 2002. “Paradise is a Bazaar? Greed, Creed and Governance in Civil War, 1989-99.” *Journal of Peace Research*. 39: 395-416.

DOKUMENTY

An-Nizám al-asásí li-l-hukm. Al-ʿamr al-malikí raqm a/90 táríkh 27/8/1412 AH.

(Základní systém vlády. Královský dekret č. a/90 z data 27/8/1412 AH),

<http://www.mofa.gov.sa/aboutKingDom/SaudiGovernment/Pages/BasicSystemOfGovernance24887.aspx> (přístup 22.2. 2011)

Saudi Arabian Monetary Agency. *Forty Sixth Annual Report*. Riyadh: Research and Statistics Department, 1431H (2010).

Saudi Arabian Monetary Agency. *Forty Seventh Annual Report*. Riyadh: Research and Statistics Department, 1432H (2011)

INTERNETOVÉ ZDROJE

„Investment Strategy to Chart Rapid Economic Growth.“ 2005. *Arab News*, 14. listopadu.

<http://archive.arabnews.com/?page=6§ion=0&article=73175&d=14&m=11&y=2005&pix=business.jpg&category=Business>. (přístup 25. 3. 2011)

CIA World Factbook. 2011. „Saudi Arabia.“ aktualizováno 8. března 2011.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>

„Why terrorists are targeting Islam’s holiest land.“ 2004. *The Economist*. 3. června.

<http://www.economist.com/node/2735784> (přístup 1 .3. 2011)

Saudi Arabian General Investment Authority, <http://www.sagia.gov.sa>

Tadawul - Saudi Arabian Stock Exchange <http://www.tadawul.com.sa>

TaxRates.cc. 2011. „Saudi Arabia Tax Rates 2010/2011.“ poslední aktualizace 2011.

<http://www.taxrates.cc/html/saudi-arabia-tax-rates.html>. (přístup 25. 3. 2011)

US Departement of State. 2007. „Saudi Arabia. Country Reports on Human Rights Practices - 2006.“ 6. března. <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2006/78862.htm>.

SEZNAM PŘÍLOH

TAB. 1 PŘÍJMY A VÝDAJE VE FISKÁLNÍCH LETECH 2007, 2008 A 2009

TAB. 2 MÍRA NEZAMĚSTNANOSTI PODLE POHLAVÍ A STÁTNÍ PŘÍSLUŠNOSTI

TAB. 3 POČET NEZAMĚSTNANÝCH PODLE POHLAVÍ A STÁTNÍ PŘÍSLUŠNOSTI

TABULKY

TAB. 1 PŘÍJMY A VÝDAJE SAÚDSKÉ ARÁBIE VE FISKÁLNÍCH LETECH 2007, 2008 A 2009

(v milionech rijálů)

	2007		2008		2009	
	suma	% změna	suma	% změna	suma	% změna
Celkové příjmy	642,800	13.9	1,100,993	71.3	509,805	-53.7
Příjmy z ropy	562,186	11.4	983,369	74.9	434,420	-55.8
Ostatní příjmy	80,614	34.8	117,624	45.9	75,385	-35.9
Celkové výdaje	466,248	34.6	520,069	11.5	596,434	14.7
Kapitálové výdaje	119,049	91.1	131,230	10.2	179,840	37.0
Součastné výdaje	347,199	22.2	388,839	12.0	416,594	7.1
Přebytek/schodek rozpočtu	176,552	-19.0	580,924	229.0	-86,629	-114.9

TAB. 2 MÍRA NEZAMĚSTNANOSTI PODLE POHLAVÍ A STÁTNÍ PŘÍSLUŠNOSTI V %

Rok	Saúdové			Zahraniční pracovníci			Celkem		
	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem
2002	7.57	21.70	9.66	0.82	0.62	0.79	4.21	11.51	5.27
2003	8.00	23.18	10.35	0.80	0.79	0.79	4.36	12.51	5.56
2004	8.39	24.40	10.97	0.77	0.93	0.80	4.49	13.36	5.82
2005	8.74	25.41	11.52	0.75	1.06	0.80	4.60	14.07	6.05
2006	9.07	26.27	12.02	0.74	1.17	0.80	4.71	14.69	6.25
2007	8.30	24.70	11.05	0.40	0.50	0.43	4.24	13.21	5.63
2008	6.90	24.90	9.80	0.40	0.60	0.40	3.50	13.00	5.00
2009	6.90	28.40	10.50	0.30	0.70	0.30	3.50	15.90	5.40

Zdroj: Saudi Arabian Monetary Agency, Annual report 2010

TAB. 3 POČET NEZAMĚSTNANÝCH PODLE POHLAVÍ A STÁTNÍ PŘÍSLUŠNOSTI

	Saúdové			Zahraniční pracovníci			Celkem		
	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem
2004	248 031	138,542	386,573	23,991	4,710	28,701	272,022	143,252	415,274
2005	270,468	157,327	427,795	25,073	5,719	30,792	295,541	163,046	458,587
2006	292,906	176,112	469,018	26,154	6,729	32,883	319,060	182,841	501,901
2007	280,411	164,787	445,198	15,062	3,053	18,115	295,473	167,840	463,313
2008	239,176	177,174	416,350	17,055	4,243	21,298	256,231	181,417	437,648
2009	248,162	200,385	448,547	10,380	4,082	14,462	258,542	204,467	463,009
Meziroční nárůst v r. 2009									
2009	3.8	13.1	7.7	-39.1	-3.8	-32.1	0.9	12.7	5.8

Zdroj: Saudi Arabian Monetary Agency, Annual report 2010